Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

ХЕРЭЭЖЕННЕР ХҮНҮ-БИЛЕ; ЭШТЕР!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 57 (13657) | 1988 чылдың март 8, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

ЯН ЧОЛДАКТЫҢ чураан плакады.

СОВЕТ ХЕРЭЭЖЕННЕРГЕ

Эргим херээженнер!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди бөмбүрзектиң херээженнериниң интернационалчы эп-сеткил каттыштырылгазының байырлалы — Делегейниң херээженнер хүнүбиле силерге байыр чедирип тур!

Частың бо чырыткыланчак байырлалы ие херээженге, социалистиг Төрээн чуртунуң ажыл-ишчизинге, патриотчузунга ханы хүндүткелдиң сеткили-биле долдунган.

Революсчу шимчээшкинииниң төөгүзүнде, Советтер чуртунуң күш-ажылчы болгаш дайынчы арыннарында бистиң алдарлыг херээженнеривистиң аттары киир бижиттинген.

Улуг Октябрь Ленинниң партиязы херээжен кижиге бодунуң салым-чолунуң ээзи болур, социал-экономиктиг чаартылгаларның дең эргелиг киржикчизи болур аргаларны болгаш боттуг магадылалды берген база билигже, эртемче, культураже, күрүнени эргелеп башкарарынче делгем орукту ажыткан.

Революсчу эде тургустунуушкуннуң харыысалгалыг үе-чадазы, партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин боттандырары дээш демиселдиң шиитпирлиг үе-чадазы болур амгы үеде В. И. Ленинниң «Чаа ниитилелдиң тургустунуушкунун чүгле херээжен чоннуң дузазы-биле, ооң угаан-бодалдыының болгаш медерелиниң дузазы-биле быжыглап болур» дээн сөстери онза ханы уткалыг боон турар.

Совет херээженнериниң күш-ажылының болгаш дыштанылгазының байдалдарын экижидеринче. чуртталга бажыңнарын, школаларны, уруглар садтарын болгаш яслилерин, поликлиникаларны тударынче, иениң болгаш чаштың кадыын камгалаарынче доктаамал сагыш салыышкын партия болгаш күрүнениң социал политиказының кол угланыышкыннары апарган болгаш амгы үениң бирги ээлчеглиг сорулгалары болу берген. Хоорайларда болгаш суурларда, бүдүрүлгелерде болгаш микрорайоннарда ажылдап турар херээженнер чөвүлелдери профэвилел организациялары-биле кады херээжсиннериниң бүдүрүлге болгаш хөй-нийти ажыл-чорудулгазын өг-бүлелеринде ажылдары-биле эки холбаштырарынга чугула байдалдарны тургузары-биле хол-биле кылыр аар ажылдарны чок болдурарын чайгылыш чок чедип алыр, херээженнерге көрдүнген чиигелделерниң сагыттынып турарын хайгаараар, хөй уругларлыг иелерге дузалаар ужурлуг.

Бедик мөзүг-шынарның каяа-даа бүгү-ле чүвеге амыдыралдың үреттинмес үлегер-чижээ кылдыр бадыткаттынып тургустунарынга совет ниитилел ханы сонуургалдыг. Кижилер аразында харылзааларның бедик культуралыг болгаш эң кижизиг болурун база өг-бүлени быжыглаарын ол негеп турар. Ниитилел бодунуң күжениишкиннерин эртем-билиглиг, кадык чаагай, угаангыр болгаш коммунистиг идеалдарга бедик бүзүрелдиг база бердинген төлептиг салгалды кижизидеринче угландырып турар.

Бо бүгү экономиктиг, социал-политиктиг чугула сорулгаларны шиитпирлээринге, ниитилелдиң угаан-бодал болгаш мөзүг-шынар байдалын экижидеринге херээженнерниң ролю солуттунмас.

Делегейде тургустунуп турар чаа байдалдарга тайбың дээш демиселчилер — херээженнерниң массалыг шимчээшкини улам улуг салдарлыг күш боон бар чыдар. Ядролуг чепсек чок делегейже кижи төрелгетенниң бурунгаарлаашкынының совет программазын боттандырарынга совет херээженнер улуг салыышкынын киириштирип турар.

Эргим херээженнер!

Силерге чаагай кадыкшылды, аас-кежикти болгаш өөрүшкүнү, күш-ажылга. өөредилгеге, чогаадыкчы чорукка, хөй-нийти ажыл-чорудулганарга чедиишкиннерни чүректиң ханызындан күзеп тур бис. Өг-бүлелериңер эп-найыралдыг боон бижыксын, а силерниң бажыңнарыңарга уругларның аас-кежиктиг, хөглүг каткызы чаңгыланып турзун!

Совет херээженнерге алдар болгаш хүндү!

Бүгү делегейниң херээжен ажылчы чоннарының чаңгыс эви болгаш эп-сеткил каттыштырылгазы делгерезин!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди

САЛГАКЧЫЛАРЫ БҮЗҮРЕЛДИГ

Тудугжунуң мергежилиг эң тайбың дээр. Тургузукчу, чаартыкчы ажыл-иштиң үнелели ындыг. «Мээң туткан бажыңым бо» деп чоргааралдыг Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Екатерина Сергеевна Бизяева чугаалап болур. Кызыл хоорайның төвүнде аян-шинчизин киирген чээрби дөртку, чээрби алдыгы квартал дардан ол бодунуң күш-ажылчы базымын эгелээн. Августа Ивановна Ельшованың бригадазынга ажылдап эгелээнден бээр ам чээрби беш чыл болуп турар. Хавак кырының хөй чурттакчылар лыг чаа микрорайоннарын ол тудушкан. Найысыладың каастакчызы театр, Советтер бажыңы, школалар, «Мөңгүлек» аалчылар бажыңы... Бүдүн-бүдүн микрорайоннар, хоорай.

Екатерина Сергеевна Бизяеваның уруу Оля № 3 школаның бешки классчызы. Авазының бригадазынга ажылдаксаарын ол бир катап чугаалаан. Мергежил шилип алдынган деп чугаалаары берге-даа болза, иезинин изин салгаар-даа чадап чок. Кандыг-даа ажыл шилип алза, ак сеткилдиг хамаарылганы дөзеп алыр.

Ажыл-ишке алдаржаан, үлегерлиг ие тудугжу кадрлар белеткелинге бодунуң үлүүн киириштирген. Дагдынып алганы Тамара Чүлдүм, Зоя Донгак ам бригадирлер апарган. Олар ийилээн — коммунистер. Кижизидил каанын тудугжулар Валентина Оюн, Лидия Иргит, Елена Чүлдүм он үш чыл ажылдап, турумчуй бергеннер. Харын-даа боттары дагдыныкчылар апарганнар. Школа соонда бригадага киргеннер Света Кажыккай, Надежда Аный бедик мергежилдиг шеверлекчилер болган. Салгакчыларым бүзүрелдиг деп, ижин-кара чокка сеткилии ол ажытты. Бо башкының дагдыныкчының угба кижиниң чоргаарадының сөстери. Интернационалчы кижизидилгеге киирген үлүү эвээш ээес.

Коммунист Катерина Сарыглар база бригадирдеп турган. Ам бригадазы-биле бо коллективте каттыжкан. «Бодунуң кызымаа-биле, уругларга эптии-биле, дузааргаа-биле бригадириис хүндүткелди чаалап алган» деп, ол демдегледи.

Өске бригадаларга турумчуп чадааннар борта келгеш, чүге-ле ийик, чорбас. Кымдаа ход дашты-биле ажылдаарын бодавайн баар. Чүге дизе, Екатерина Сергеевна боду могап, шылаарын уттупкаш ижснир. Коллективте тургустунган бот-боттарындан негелделиг, бот-боттарынга бүзүрежир, чаңгызы

(Уланчызы 2-ги арында).

Екатерина Сергеевна Бизяева уруу Оля, оглу Миша-биле хостуг үезинде бажыңында. Виталий ШАЙФУЛИН НИҢ фотозу.

МЭЭҢ АВАМ

Авам чаңы таанда хөглүг
Артистерзиг, чалыларзыг.
Авам соруу таанда хөрлүг
Аңчыларзыг, начыннарзыг.

Байгы чемин делгеп сөңнээр
Бажың сыңмас хайым чоннуг
Хеймер кызы таалап дыннаар
Кежээ ыдар мерген тоолдуг.

Авам үнү таанда уян
Карак чажы бүлдеш кыннып.
Авам ыры таанда уран
Кадыг чүрек шимирт кыннып.

Ынакшылче, чуртталгаже
Авам мени алган йөрээн.
Ыры-биле иштешии дээш,
Авам мени чаяап төрээн.

Ынчангаштың авам сеңээ
Төлеп четпес өрелиг мен.
Ырлап ханмас Тывам сеңээ
Төлүмге дег ынакытыр мен.

Зоя АМЫР-ДОНГАК.

АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

Мерген сүт-бараан фермазының мурнакчы саанчыларының бирээзи Н. И. Салчак эрткен чылын 61040 килограмм сүттү саар планын 75 159 килограммга күүсеткен. Бир инектен-ле 2505 килограмм сүттү саап алган. Ол планда көрдүнгенинден 505 килограмм хөй. Бо кыжын саап турар инектериниң сүдүн кудулатпас дээш аныяк саанчы кызымак ажылдап турар.

Наталья Ичин-ооловна хөй-нийти ажылының идепкейлиг киржикчизи. Каа-Хем районнуң Бояровка көдээ Совединиң депутады, ССРЭ-ниң агроүлетпүр комплексизиниң ажылдакчыларының профэвилел Төп Комитединиң кежигүнү.

Бистиң корр.

БАШКЫ-ХОЙЖУ

Хүва Карымаевна Монгуш Саглы ортумак школазынга 30 ажыг чыл дургузунда башкылаашаг, ол мергежилинге кызымак, бердинген чорууп көргүскен. 1987 чылда пенсиялап үнгеш, дораан-на хойжулап эгелээн. Өөнүң ээзи Халбак Монгуш база-ла ол совхозтуң үндезилекчи тудугжузу.

Башкы биле тудугжу өг-бүле баштай-ла малын Бедик-Арт деп черге эки семиртип алган. Монгуштар ам өг-бүле керээзи-биле ажылдап турар. Чүс хойданна 82 хураган алыр, а херек кырында ам безин 86 хураган онаажып турар, хой ооллаашкыны уламчылавышаан.

Өг-бүле керээзиниң неделдезин ёзугаар хураган, дүк алыр, хоюн семиртир талазы-биле даалгаларын күүседир дээш бо малчынвар кызымак ажылдап турарлар. Хүва Карымаевна — бригадазында партия эге организациязының секретары.

Николай ТЮЛЮШ.
Өвүр район.

ЫРАКТА ОТЧУГАШ

Хемчик бажыны, Туралыгның төрүүр коданнарын кезиир дээш чоруп турумда, «Бай-Тал» совхозтуң партком секретары Ю. Ш. Салчак Шындазында кошкар кадарчызы комсомолчу кыстың аалынга ыяап-ла кирип ажыл-ижи-биле танышкарын сүмелээн.

Оозалаш, орук-чирик бай-даа бол. кылын харга, чайындыга машинаны дүжүрер чазып чораан, кадыр ий баары деспекте кыштатта чеде бердивис.

Даштыкы ханаларын долгандыр чугайлап каан улуг-делгем кажаанның долгандыр девискээрин тазартыр аштап, ширбип каан. Ооң чанында ак өгнүң ээлери чок. эжин дээктиг. Иштинде курлаг одек чаткан, кайы-даа талаларындан соок кирбес кылдыр чылыглаан кажаанны, мал чеминиң арткан курлавырын, чурум-чыскаалдыг салдынган оңгача, шагакларны эргип көрүп турувуста, кадарты чедип келген.

Соокка додуккан хүлүмзүрүг долган хүрең,кызыл шырайлыг, оожум, улуг характарлыг шилгедек дурт-сыныг ажылчын хептиг, чазык-чаагай уруг салдынган айтырыгларга допчу болгаш тодаргай харыылап турду.

Ооң ажыл-ижинде, амыдырал -чурттагазында чаяттарындан онзаланыр чүве чок. Совхоз төвүнде орта школаны доозаш, көдээ ажыл-агый техникумуга улаштыр ооренгеш, тускай мергежилди чедип алган. Төрээн черинге барып, мал тарып бооздыр ажылга киргенде, хоочун малчын адазы чок апарган. Авазы-биле сүмелешкеш, хойжудаар күзелин илередирге совхозтуң дирекциязы чөпшөрешкен.

Алыс боду чажындан тура мал аразынга өскен зоотехникке совхозтуң бүдүрүкчү кошкарларын хүлээткен.

Тускай эртемниг кижи көдээде чалгаарап чурттай берген дижип, чамдык ашоорүнүң эрбеңниг шоодугларын дыңназа-даа, кичээнгейге албаан. Кошкарларны ажаап-тежээри өске малдан онзагай болгаш берге. Бүгай кадарар болза- өөрлежип үстүп болур. Өске көдан хой көргенде ыяар маңнажыр. Азыралың кошкадырга дораан арып баксыраар, аразында адаанна-жыр, кады чемгерерге бичиилерин кошкактарын хүнаар үзер, коргудар. Кадарлылап эгелээнден бээр ийи чыл ашкан.

— Авамның, кожа чурттап чоруурун дүржүлгалыг хойжуларының арга-сүмезин ажыглап, ажылдың хыын чоорту тыва бердим —деп, комсомолчу кадарчы Сүлчеймаа Салчаковна Совет чугаалаар. Көдээнында 244 кошкарны эрткен чайын, күзүн эки семиртип, кышкы үеде зоотехниктиг чурумнар ёзугаар доктаамал ажаалда - хайгааралын д а и дегилдеэн ам-даа шыырак. Тургузу азыралда киргенмери чок. Керээ ёзугаар ажылдап эгелээн болганда, чаңгыс-даа башты ышкынмас, хөй дүктү немелде деңзини алыр хүлээлгезин күүседир дээш күжениишкиннииг ажылдаары негеттинер дээрзин Сүлчеймаа Совет эки билир.

Агаар-бойдустуң эрткен чылгы таарымча чок байдалдарының уржуундан мал чеми белеткээр планын күүсетпээн. Арткан мал чемин коданнарны көрүп тургаш, норма ёзугаар үлээрин, ооң камналгазын экижиделерин шыңгыы негеп турар. Оозалаш, чадагай кажаажеайыткаш, малчын чугаалаашкаш, кады ажылдап

— Мында 2,5 тонна сиген бар. Чыып каан шоодайларда эвээш сула, сиген далганы, чарба-дыр. Байдалды көрүп тургаш, хумагалап чиртир мен.

Частың соок, хат-шуурганның үелери малды улам суларадып баксырадыр.

Аныяк кыс кижи черле шевергин. Өөнүң иштинде салдынган бүгү-ле чүүлдер чурум-чыскаалдыг, арыгсилиг. Оруннары хар дең ак чооргаларлыг кырында шывыгларлыг. Ханаларда, шалаларда хевистер чаткан.

Дөрде даараныр машина чанында хээп каан кылын постер чуга кидистер-биле чүүг кылыр дээнин сонуургап айтырарымга:

— Бо черге хар чагган соонда чаъс база болган. Январь 19-20-де улуг шуурган база эрткен. Ынчангаш кадыг харга кошкарларымның чамдыызының даванары тастап турар. Укчу-каштар даарап кедирерим олдур —деп, быйыртын ак диштерин көзүлдүр. чаптаңгыг хүлүмзүрүп.

Сөөлгү үеде авазы аараан, эмнелгеге чыттырып эмизээри-биле аппарган. Бодунуң чоок эжи Кара-кыс Сотпа-биле дугуржуп чугаалашкаш, кады ажылдап турар. Аңаа ужурашпаандаа бол, кожагардан ооң ырлаарын дыңнадым.

Хемчик бажы анчыг-ла аажылыг тайга. Демин чаала аяс турган чүве. Өгден үнүп кээривиске куу булуттар чыглып, дойлуп эгелээн.

— Ой- дадайым, хат тадыры ол-дур. Кошкарларны аал чоогунче чоокшулатпас болза хоржок — дээш Сүлчеймаа далажы бергеп.

Даглыг черниң малчыны, эрес-кежээ экиниң дутайында Бай-Талдың «Мөңгүлек» агиткультбригадазының аныяктары мындыг одуруглар-ны чогаадып алган ырлажып турар:

Бай-ла-Талга чедип келгеш.
Малдан хүлээп алыр сен бе?
Шалыпчы кыс Сүлчеймааже
Чарыш, кыйгы салыр сен бе?

Чүрээниң кыйгызы-биле барып, мал аңылынга ажылижкин тураскаадырын шиитпирлээн ыракта отчугаш — Сүлчеймаа Салчаковна Совет шын оруктa. Төрээн совхозунуң чону аңаа чоргаараланыр эрелиг. Делегейниң херээженнер хүнү Март 8-ти аныяк хойжу күш-ажылчы чедиишкиннерлиг үткүп турар.

Александр ХЕРТЕК,
«Шының» корр.

ХҮНДҮТКЕЛДИҢ, ЧОРГААРАЛДЫҢ СӨСТЕРИН — ХЕРЭЭЖЕННЕРГЕ

КАЙГАМЧЫКТЫГ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИВИС

Делегейниң херээженнер хүнү — Март сесте бистиң чонувус могаг-шылаг билбес ажыл-ишчи, Төрээн чуртунга бердинген херээженнерге өөрүп четтиргенин илередип, частың аас-кежиин оларга күзээр.

Бистиң чуртувустуң хөй национальдарының маадырлыг эрес кыстары Совет эрге-чагырганы тургузарынга, социализмниң эрге-ажыктарын чаалап алырынга, Ада-чуртту эжелекчилерден камгалаарынга, ооң социал-экономиктиг депшилгениң бедиктеринче үнеринге боттарының үлүг-хуузун киирип келген. Амгы үеде совет херээженнер бистиң чуртувус улам байлак, күчү-шыдалдыг, кижи бүрүзүнүң амыдырал-чурттаалгазы чаагай болзун дээш, эде тургустунуушкунга хевээнге идепкейлиг киржип турарлар. Олар эде тургустунуушкун дээрге бистиң ниитилеливистиң хөгжүлдезиниң шынар талазы-биле чаа үе-чадазы, социализмниң күштерин долузу-биле ажыглаары, демократтыдылганы калбартырын чедип алыры деп медерел билирлер. «Социализмниң утказы-ыларын ажылчы чоннуң эрге-чагыргазын быжыглаары, бадыткаары, кижиниң ажылчын аңгының бүгү чоннуң чаагай чоруун мурнады хөгжүдери болуп турар» деп, М. С. Горбачев СЭКП ТК-ның февраль (1988 ч.) Пленумунга чугаалаан. Херээженнерниң билиинден, профессионал мергежилинден демократияны, ажык-чаргыг чорукту, эде тургустунуушкунну боттандырарының херээ хөй-биле хамаарыжыр.

Бистиң республиканың улус ажыл-агыйында ажылдап турарларның чардык кезии — херээженнер, олар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, продукцияның шынарын бедидер дээш кызымак ажылдап турар. Көдээ ажыл-агыйда 14 муң ажыг херээжен малчыннар, саанчылар, агрономнар, зоотехниктер болгаш мал эмчилери бар. Транспорт, үлетпүр, тудуг, харылзаа чоннуң амыдырал хандырылга черлеринде хөй херээженнер хаара туттунган. Садыг, хөй-ниитиниң чемненилге черлеринде, кадык камгалал болгаш социал хандырылга органнарында ажылдап турарларның 83-84 хуузу, культураның, улус өөредилгезиниң болгаш күрүне аппаратының ажылдакчыларының 67 хуузу — херээженнер. Республикада 28 муң ажыг дээди болгаш ортумак эртемниг специалистерниң 18 муң ажыг хирези — херээженнер, а өөренип турарларның 60 хуузу — аныяк кыстар.

Ажылынга ак сеткилдиг чоруун чоннуң өөнү-херектигинге камныын, хөй-ниити ажылынга идепкейлиин көргүзүп, күш-ажылдың салылга-чурумун шыңгыы сагып, бүдүрүлгениң мурнакчылары болуп турар херээженнерни кайы-даа коллективтен адап болур бис. Олар экономиканы хөгжүдери-биле чаа аргаларны, бот-орулга-чарылганы, бригада, өг-бүле керээзин ажыглап турган, ажылдың үре-түңнелдиг болурун чедип ап турар. Маадыр Кыныраэ Ленин аттыг совхозтуң бир дугаар малчын бригадазын 7 чыл дургузунда чедиишкиннииг удуртуп келген. Амгы үеде ол коллективтиң чедиишкиннери бригада керээзинче кирген. Эп-найыралдыг, демниг ажылдаанының түңнелинче малдың баш саны 97 хуу, төрүүр чүс хой бүрүзүнден 84 хураганны бригада камгалап алган, ынчангаш ооң орулгазы 30 муң рубль болган. Алевтина Авсиевич «Шагаан-Арыг тудуг» трестиң № 42 дугаар тудуг эргелелиниң комсомолчу аныяктарының штукатур-малярлар бригадазының бригадири. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, ооң бригадазы 12-ги беш чылдың ийи чылының планын Улуг Октябрьның 70 чыл оюнда күүсеткен.

Мурнакчыларның аразында Хандагайты суурга 25 чыл почтачылап ажылдаан Зоя Туматовна Доспанны, Сосновка ортумак школазының башкызы Валентина Васильевна Ивановнаны, Бай-Тал суурда амыдырал хандырылга пунктузунуң ажылдакчызы Лариса Аракчаевна Иргитти, Барыын-Хемчик районнуң кино четкизиниң директору Марина Хомушкуевна Моңгушту, «Саян» ансамблиниң артизи Надежда Федоровна Даржааны, Элегес-Аксының керамиктиг материалдар заводунуң ажылдакчызы Галина Николаевна Галактионованы бөгүн адап, күш-ажылчы чедиишкиннери дээш байыр чедирип тур бис. Херээженнерниң хөй-ниитичи идепкейи улам бедээн, олар — депутаттар, улусчу контролёрлар, партия, профэвилел, комсомол организацияларының удуртукчулары. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң 130 депутадының 52-зи азы 40,8 хуузу херээженнер болуп турар. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң саанчызы Алдын-кыс Моңгуш, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыны Елена Смирнова болгаш оон-даа өске депутаттар чоннуң чагыгларын күүседип, соңгукчулары-биле харылзааларын улам ханыладып, партияның болгаш чазактың политиказын оларга тайылбырлап берип, боттары күш-ажылга, амыдырал-чурттаалгага үлегерин көргүзүп чоруурлар.

Моңгүн-Тайга, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Эрзин болгаш Кызыл районнарының херээженнер чөвүлелдери херээженнерниң идей-политиктиг кижизидилгезинче улуг кичээнгей салып, оларның хөй-ниитичи болгаш күш-ажылчы ролюн бедидеринге боттуг дуза чедирип турар апарган. Чөөн-Хемчик районнуң Хайыракан суурда Л. И. Дамба-Даржаа, Кызыл районнуң Кур-Чер суурда К. Б. Ондар, Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозта Л. Б. Дамбар, Эрзин районнуң Мөрен суурда С. Н. Доктаалай, Каа-Хем районнуң Суг-Бажы суурда И. Б. Ондур болгаш оон-даа өскелер херээженнер чөвүлелиниң даргазы хүлээлгелерин эң-не идепкейлиг, тура-соруктуг күүседип турарлар. Өг-бүлени быжыглаарының, ада-ие бүрүзү ёзулуг совет кижини кижизидериниң айтырыгларын мурнакчы херээженнер чөвүлелдери көдүрүп, найыралдыг ажыл-ишчи өг-бүлелерниң дуржулгазын нептередип турары ажыктыг болу берген. Өг-бүлелер агитквартиралар концерттерин эрттирип, кылган ажылдарын аңаа түңнеп, ажык чугаага кижи бүрүзү киржип турары дыка солун. Херээженнер чөвүлелдери часкы үеде мал ажылынче кичээнгей салып, совхозтар-биле керээ чаргаш, малдың чаш төлүн ажаарынга өг-бүлелер звеноларын ажыглаарын сүмелеп турар. Ылаңгыя ногаа ажаал өстүрери-биле өг-бүлелер звеноларын тургускаш, свёкла, морковь, брюква дээн ышкаш чемиш дазылдыг ногааларны тарып өстүреринче оларны киирери чугула.

Херээженнер чүгле хөй-ниитичи ажыл-ишчилер эвес, олар энерелдиг эргим аваалар, бажыңының сагыш човангыр ээлери. Бистиң Тыва — эң-не аныяк республикаларның бирээзи, ооң чурттакчыларының 36 хуузу уруглар боор турар. Ава кижи бүрүзү уругларының кадык-чаагай, аас-кежиктиг болурун күзээр, ол дээрге делегейге мөңге тайбыңны күзээни ол-дур. Делегейге быжыг тайбың, кижи бүрүзүнге чөптүг чурттаалга дээш аваларның үнү Москвага болуп эрткен херээженнерниң бүгү делегей конгрезинге чаңгыланып турган.

Партияның ада сагыш салышкынынга сорук кирген совет херээженнер революстуг эде тургустунуушкунну, үндезин экономиктиг реформаны кылырын, чүректиң ханызындан деткивишаан, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының херээнге бүгү күжүн, энергиязын харамнанмастар.

Таисья ДАВАА, СЭКП обкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар секторунуң эргелекчизи.

БУЯННЫГ АВАЛАРЫВЫСКА

Ава... Ол эң эргим, буянныг кижи. Ооң дугайында чылыг сөстерни бижип, аңаа хүндүткелин, чоргааралын илеретпишаан, Март 8-биле холбаштыр байыр чедирген чагаалар редакцияже келгилээн. Оларның кол утказы чаңгыс — не кижи уругларынга эң эргим, бедик мөзү-шынарларлыг, өг-бүлениң быжыг найыралы, уругларының кижизидилгези, ажыл-иш дээш могаг билбес, буянныг кижи ол.

Ынчангаш Март 8-тиң байырлалын уткуп тура, аваларга уругларының чедирген байырын, эки күзээшкиннерин бөгүн дамчыттывыс.

«...Ававыс **Сенденмаа Айыжыевна Сырат** бо чылдың март 8-те 70 харлаар. Төрүттүнген хүнү-биле ававыска байыр чедирип, узун назынны, кадыкшылды, аас-кежикти күзедивис.

Ада-иевис Тес-Хемниң «Чодураа» совхозунга хөй чылдарда хойжулап, ак сеткилдиг ажылдап, үлүүн кииргеннер. Мурнакчы малчын чораан ачавыс он ажыг чыл бурунгаар чок апарган. Ынчалза-даа ававыс бистерни, 12 кижини өстүрүп, кижизидип кааныңга чоргаарланыр бис. Ооң уругларында янзы-бүрү мергежилдиг кижилер бар. Улуг оглу — Владимир — ССРЭ-ниң спорт мастери, тренер, дөрт кижи — дээди эртемниг башкылар. Мал эмчилери, эмчи сестралары, техник-селекционер, хойжу-даа кижилер бисте бар. Маадыр-ие ававыстың уругларының уруглары ам 37...» Бо одуругларны аваның улуг уруу Наталья Сиямбиль Кызыл хоорайдан редакцияже бижээн.

Чечек Орусовна Сериң — ыраккы Мөңгүн-Тайгада ССР Эвилелиниң 60 чылы аттыг совхозтуң № 3 хойжу бригадазында хоочун хойжу. Иркутск областың Усть-Илимск хоорайда чурттап турар ооң оглу, кенни Мерген болгаш Клара Салчактар редакцияже чагаа бижээн. Ында мындыг одуруглар бар:

«...Бистиң ынак ававыс чүгле ажылгыр малчын эвес, а идепкейлиг хөй-ниитичи кижи. Район Совединиң депутадынга каш удаа соңгудуп, хойжу бригадада херээженнер чөвүлелин даргалап-даа келген. Ак сеткилдиг, кызымак ажылы дээш чазактың орден, медальдары, өртектиг белектер-биле шаңнаткылаан. 1985 чылда Болгарияже баар халас путёвканы алган.

Ажыл-ижинге кызымаккай ававыс Март 8-те 50 харлаар. Юбилейин таварыштыр ававыска байырывыс чедирип, төрүүр чүс хойга онаажтыр чаш төлдү чүс хуу камгалап алырын, аас-кежикти, кадыкшылды күзедивис».

«Ава дээрге чырык чер кырында эң эргим, чоок киживис. Бистиң ававыс **Полина Чадамбаевна Моңгуш** Сүт-Хөлдүң Бора-Тайгада чурттап олурар, пенсионер. Он уругну өстүрүп, кижизиткен Маадыр-ие, суурда хүндүткелдиг кижилерниң бирээзи. Ол ажыл дээнде амыр-дыжын уттуптар кижи. Хөй удаа шаңналып, мактаткан.

Амгы үеде кадының байдалы-биле бажыңында олурар-даа болза, хол куруг черле орбас. Дааранып, аргыттынар, шефтерден хөй-ниити ажылындан чыда калбас. Авам сугнуң бажыңы суурда арыгсилиг бажыңнарның бирээзи.

Ававыстың уруглары он, уругларының уруглары он дөрт. Шупту чээрби дөрт кижиниң иези-дир. Бистер ававыстың мурнунга кезээде өрелиг болуп артар бис...» Ындыг одуругларны Бай-Тайганың Бай-Тал суурундан Лариса болгаш Лаза Мөңгүштар редакцияже бижээн.

«Ававыс **Анайбан Кыргысовна Ажы** Өвүрде «Торгалыг» совхозтуң Чаа-Суур салбырында СБФ-ниң эргелекчизи. Ажылынга кызымаккай, бодунуң арга-дуржулгазын аныяктарга дамчыдып берип чоруур. Ол — «Күш-ажылдың хоочуну» медальдың эдилекчизи, бо чылдың февральда бежен харлаан.

Күш-ажылдың хоочуну ававыска кан дег кадыкшылды, аас-кежикти, узун назынны күзедивис...» деп, Чөөн-Хемчиктиң Чадаанадан Ч. К. Ажы бижээн.

Бай-Тайганың Ак-Чыраа суурда хөй уруглуг ие Даржаа Белековна Хертек частың бо байырлалының хүнүнде 50 харлап турар. Бо улуг болуушкун-биле холбаштыр иезинге уругларының чедирген байырын ук суурдан Ирина Ооржак бодунуң чагаазынга дамчыткан.

Авалар дугайында чылыг сөстүг чагааларны солунче чоруткан авторларга редакция өөрүп четтиргенин частың бо байырлалында илергейлевишаан, бүгү авалар силерге байыр чедирип, чаагай күзээшкиннерни илергейледи.

САЛГАКЧЫЛАРЫ БҮЗҮРЕЛДИГ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

хөйү дээш туржур чорук кижи бүрүзүнүң бүдүрүкчүлүг ажылдааарынга таарымчалыг байдалды тургузуп-даа турар. Ооң негелдезинге амыдыралда чиик орук дилеп чорууурлар таарышпайн чоруп турар.

Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы март 8-ке чедир СЭКП обкомунуң немелде тудуунуң ханазын малгаштап доозар хүлээлгезин эрте дооскан. Профтехучилищениң мында практика эрттирип турар сургуулдарының бирээзи хумунда хоюдуг көдүре бээрге, халып баргаш көдүржү берди. Озал-ондак болу бээр, кичээнгейлиг болуңар деп чагып турар-дыр мен, ынчалза-даа чамдыкта кижи көрбээнде хоржоктар-дыр деп, сагыш човаашкын-биле ол чугаалады. Ие болур улус аар чүве көдүрбеңер деп, ол үргүлчү сагындырып турар.

Малгаштаар ажылдарның 70 хуу хирезин механизастаан. Хоюдугну шлангалар дамчыштыр чорудуп турар. Каъттар аразынга ону дажыглавас. Баштайгы малгаштаашкынны чаштырыптар. Дескилээрин холдуу хол-биле кылыр. Хананы дески эвес эптеп-даа каан боор. Сантехниктерниң соонда, хумуңнар сөөртүп алган үттер катап малгаштаары хөй күштү негеп турар.

— Дашчылар соонда объектиге кээр улус бис бис. Ылаңгыя кыжын баштайгы үеде соок черлерге ажылдап турар бис. Объектилерже чыдыгны озалдап-даа киирер. Дужаар өрээлдерниң соңгаларын бустурга, салгыннадып-даа турар бис. Өл малгаш сүзүп кылаштаарга, кадыкка кандыг дээрзи билдингир. Дадыкпаан кижи чаңгыс хүнээш безин аарып болур. Тудугжуларга таарыжыр бичии размерлиг тускай хеп чок боор-дур. Изиг чем, садыг организастаары болдунмайн турар. Өл хеп кургадып алыры безин бергедей бээр. Хеп солуттунар чер чок, бир-ле өрээлге уштунуп ап турар бис. Вагончиктерниң дерилгезин херээжен кижилерге таарыштыр кылыры күзенчиг — деп, СЭКП обкомунуң кежигүнү Е. С. Бизяева демдегледи.

Бо саналдарда кичээнгейге алгы дег чүүлдер бар-дыр. Тудуг ажылының технологиязын сагыры, социал айтырыгларже көрүрү бөгүнгү кол негелде. Хандырылга чурумун быжыглаарын бот-акшаланыышкын үези негеп келген.

№ 48 тудуг эргелелиниң начальниги Б. И. Алёхин бригадирниң адреззинге хамаарыштыр чылыг сөстерни чугаалады: «Шеверлекчилер бригадаларының аразында эң-не демниг, эки ажылдыы. Ажылының шынарының-даа талазы-биле, мергежилиң-даа бедии-биле өскелерден илгалып турар. Бригадирниң хууда үлегери улуг. Ол аныяктар-биле үре-түңнелдиг ажылдап турар. Черле кижизидикчи талантылыг кижи. Эштерин ажылче эвилелдеп шыдаар, сагыш човангыр эш, угаангыр дагдыныкчы.

Бригада беш чылдың ийи чылының планын Октябрьның 70 чыл оюнда доозупкан. Бо чылдың ийи айының күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 119,9 хуу күүсеткен. Прогул, озалдаашкын бо коллективте чок. Эргелелдиң көргүзүглеринге бо бригаданың деңзигүүрү улуг. Чыл эгезинден тура бот-акшаланыышкынче кирген эргелел ийи айының 120 хуу боттандырган. Февральдың оон-даа бедик болган. Чаа аргага белеткел чылы болган эрткен чылын 270 муң арыг орулгазынга бо чылын ийи айда 7 муң рубль немере алган.

Социалистиг чарыштың негелделерин бригада ыяк күүседип турар. Малгаштаар ажылдарның шынарын экижидер сорулга чедип алдынган — шеверлекчилер каш чыл улаштыр чеме дыңнап көрбээн. Кол көргүзүг — шынарны негелдеге чедирип турар коллектив он үшкү шалыңны база алган. Ол кижи бүрүзүнге 300-400 рубль хире болган.

Ие-херээжен, удуртукчу кады ажылдап турар уругларының кадыкшылын камгалаарынче кичээнгей салып келген. Ол кижи аараан, бо кижи узун шөлээ үнер дээн, ушкузунуң уруу аараан. Бо бүгү дээш ооң сагыжы база-ла аарыыр. Уруглары-биле дөмей ажаап хайгаарап айтыртыныр кээр. Ол хире сагыш-сеткили байлак. Меңээ безин ол дүвүрелин чугаалап элээн кижилерниң амыдыралының дугайын, оларга чүү негеттинип турарын төө каапты. Эки ажылдыг кижиге бажың берзин дээш эргелелге чедир туржур. Мурнакчы Светлана Кажыккайга ол ынчаар дузалашкан. Өске үш кижи база алган. Үш бот-иениң байдалынга хамаарыштыр чамдык негелделерни тургускан. Оларга тускай өрээлдерни бергени — кичээнгейниң херечизи. Уругларның сеткилинге өөрүнчүг болган.

Кырлаң хаайының кырында дүшкен малгаштарны холу-биле аштавышаан, Екатерина Сергеевна ажылдап турган уругларже көре каап, арга-сүмезин бере каап турду. Агрегаттың дажы ооң кыска-кыска харылзаазының чамдызын алгаш барып турган. Диштерин кылаш кылдыр хүлүмзүрүүрге, бажың иштиниң ам-даа дозулаттынмаан куу өңү чырыш дээн дег сагындырды. Амыдыралдың каастакчызы, буянныг иштиң кижизи Екатерина Сергеевна Бизяеваның синиреш, ажылчын холдары меңээ эргим болган. Ол холдар онон бажыңны тудушкан. Алыжында кода-хоорай чаттылган тоолчургу дыңгыналарга ол дөмейзиг-даа.

Он тос чыл бригадирлеп келген хоочун тудугжунуң хөрээ Улустарның Найыралы болгаш Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнер, ленинчи юбилей, «Күш-ажылчы шылгарал дээш», «Күш-ажылдың хоочуну» медальдары каастап чоруур.

Артык ХОВАЛЫГ.

КЫРГАН-АВА.
Ортун-оол ОНДАРНЫҢ чураан чуруу.

УРУУМ УРУУНГА

Уруум уруу хензигне кызым шору,
Ужа-тура, атпаңнадыр баскылаптар.
Кырган-ача мени бо-ла эдере бээр,
Кырган-ава холундан ол черле дүшпес.
Дөспеспейим омак-хөглүг хүлүмзүрүүр.
Дөрт-ле борбак быйыргын диш агараш дээр.
Бопугур ак чаактарында сыртылааштар.
Болчашкан дег ойбаңнажып ойнай бээрлер.
Чаптанчыг чаш кызым аажок эскеринчел,
Чараш өңгүр чүве черле чандыр көрбес.
Хана шагы, хээлиг хевис, өңнүг чурук,
«Каак-каак» болур, кичээнгейи ында-ла баар.
Бичиизинден хайгаараачал чассыгбайым,
Билдириң хөй, мерген-чечен өзүп келем,
Чогаалчы-даа чурукчу-даа апарзыңза,
Чонга шынчы бараан боор сен, хензигбейим.

Кара-оол САРЫГБАЙ.

КИЖИ БОЛУРУ ЧАЖЫНДАН

Елена Родионовна Стрелецкая бодун Тывага төрүттүнген, тыва кижи мен дээр чүве. Бии-Хем районнуң Өөк, Оюн-Шиви ынчаар чурттап чораан, ынчангаш ол чер чурттуг орус, тыва база өске-даа национал улустарның чаңгыс иениң уруглары дег ханы найыралдыг чурттап чорааның, чок-барын сураглажып, бот-бодунуң ажыл-агыйынга дузалажып чорааның ол улуг өөрүшкү-биле чугаалаар кижи.

Елена Родионовна боду аажок бөдүүн, ажык, кээргээчел болгаш дузааргак. Кылыр ажылы бөдүүн-даа бол, ооңунга тергиин негелделиг. Чугаакырын канчаар! Ол Кызылга көжүп келгеш, кеш эмнелгезинге ажыл-агый сестразы боор, чээрби ажыг чылдарда ажылдааш, пенсияже үнген. Уруун дээди, оглун ортумак эртемниг кадролар кылдыр чааскаан өстүрген.

Ооң уруу София Николаевна болгаш Зоя Лопсановна Иргит ийи 1965 чылда кооперацияның профессионал-техниктиг училищезинге башкылап эгелээннер. Бедик мергежилдиг аныяк специалистер хоочун өөрүнүң дузазы-биле башкылаарының нарын аргаларын кызымаа-биле шиңгээдип ап сургуулдарга быжыг билиглерни бээриниң мастерлери апарганнар. Эки ажылы дээш шаңнал-мактаалга чаңгыс удаа эвес четкеннер. А оларның аразында эң-не үнелиг чүве болза аныяк кыстарның эп-найыралының кажангызындан-даа артык быжыккаңы болур.

Амыдырал ынчаар чаяаган. Зоя Лопсановна кыс уруг божаан. Ол үеде орус болгаш тыва ийи эжишкиге эң-не берге чүве — чаа үнген кижини кым деп адап алыры турган. Елена Родионовнага — София Николаевнаның авазынга алдар болдуруп, Елена деп адап алырын Зоя саналдаан. Елена Родионовна айтырыгны боду шиитпирлээн.

— Далашпаңар. Ийиги уругну божууруңга Елена деп адап алыр бис, а дуңмазын урууну Долаана деп адап алыылы — деп, ол саналдаан. Бичии чаштың ады ынчаар тывылган.

Елена Родионовна иениң эң-не изиг ынакшылы-биле Зоя Лопсановнаның уруун кижизидеринге дузалажып, ооң бүгү чымыжын деңге үлежип келген. Долаананың төрүттүнген хүнү — оларның шуптузунга улуг байырлал болу бээр. Кырган иези — Елена Родионовна чаңгыс-даа катап төрт чокка аңаа келбээн! Найыралдың доңу улам быжыккан. Чылдар билдиртпейн эрткен. Зоя Лопсановнаның өг-бүлезинге база бир чаш немежи берген. Ону Чингис деп адап алган.

Ооң артык аас-кежик турар бе, ынчаш? Турар ужурлуг. Ынчанмыже, бойдуста амыдырал база ынчаар чаяаттынган: Зоя Лопсановна чырык өртемчейден чарылган, ооң ийи арткан уруун адазы азырап, өстүрер арга бергедээн, ол боду аарыг. Ынчангаш Чингисти Зоя Лопсановнаның төрелдериниң азыралынга артырган, София Николаевна хоорай Совединиң күүскомунга кирип турган. Долаананы бодунуң азырал-хайгааралынга ап, кижизиткен.

Долаана ортумак школаның онгу клазын дооскаш, Новосибирскиниң кооперация институдунга өөренип кирген. Амгы үениң студентизинге херек чүве-ле хөй: аъш-чеми, идик-хеви... Стрелецкийлер Долаананың өөредилге-кижизидилгезинге херектиг бүгү-ле чүүлдерни кылганнар.

Стрелецкийлерниң уруунга сагыш човангырын кижи кайгаар: таваржы бээрге, үргүлчү-ле: «уруувус кандыг тур ирги, аштап-суксавайн тур ирги бе?» дээш чугаазы-ла ол боор улус. Долаанаже быжырып-хааргын чемнерни, кат-чимис аймаан үзүктел чок чорудардар. Чоруук кижилериндин ыяап-ла бир чүвени чоруткан турар, а чамдыкта София Николаевна боду аъттаныптар.

Чаагай чаңчылдар бүргээн, кандыг-даа кижини улуг-биче дивес хүндүлээр, бедик культуралыг өг-бүлениң буянныг хайгааралынга өзер аас-кежиктиг болган Долаана ам кым апарганыл? Долаана кооперация институдунуң программазын ёзугаар бүгү эртемнерни өөренип дооскаш, экзаменнерни чедиишкинниг дужааган, ам бо хүннерде практика эрттирип, диплом ажылын камгалаарының белеткелин доозуп турар. Стрелецкийлерниң өг-бүлезинде өөрүшкүнүң чылыг сөстери бо хүннерде үзүктел чок дыңналып турар.

Елена Родионовна мынчаар чугаалап орар болду: «Кижи болуру чажындан» дижири ылап шын. Долаана — угаанныг кыс-тыр. Эртем-билигни-даа саат чокка чедип алды. Ам күрүнезинге ажылдап бээри арткан. Чингистиң кадыы арай кошкак хире. Путёвка тыпкаш, санаторийже чорудар бис. Ооң соонда кандыг-бир мергежилге өөредир».

Мындыг буянныг, чаагай сеткилдиг кижилер бистиң аравыста. Долаана Иргит орус төрелдериниң ачы-буяны-биле эртем-билиглиг кижи апарган, амыдыралдың шапкын агымынын делгем оруунче ол шымнып кирипкен, ам бүгү-ле чүве ооң бодувдан хамааржыр.

Кижилерниң амыдыралынга чүү-даа турар харын. Ынчалза-даа партияга баштаткан совет улус кандыг-даа бергелерни ажып эртер, хайгаарал чок кижи артпас.

Минчимаа СОЯН, пенсионер.

Анна Оюновна Дажысаң (чурукта) — он бир уругну өстүрүп кижизиткен Маадыр-ие. Ооң беш уруу иезиниң изин истээн салгакчылар. Любовь биле Ульяна «Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйында авазы-биле кады ажылдап, мурнакчы саанчылар апарган. Маадыр-иениң база бир уруу — Роза Тываның көдээ ажыл-агыйының дуржулга станциязында, оглу — Думба механизатор, Юрий — бызанчы.

ЧУРУКТА: Маадыр-ие А. О. Дажысаң.
Анатолий ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ЧЕТТИРДИВИС

Бистиң Чодураа суурувус өзүп, улам чаагайжып, сайзырап орар. Шаанда ооң кандыг турганын хоочуннар эки билир, ам ында чаа туттунган объект бүрүзү чурттакчы чоннуң сеткилин өөртүр. Тудуг-суур немежип, амыдырал-чурттаалга шынап-ла экижип турар.

Бо бүгүнү кылып чорударынга суурда херээженнер чөвүлели, хөй-ниити организациялары-биле кады киржип, салбырда партия организациязының удуртулгазы-биле бодунуң ажылын идепкейжиткен. Өреге бүрүзү-биле ажылды чоруткаанындан дузалал ажыл-агыйлыг өг-бүлелер көвүдээн. Бүгү чоннуң хуралын чыылдырып, дагаа, кас, тоолайларны, өске-даа малды, азырал амытаннарны тударынче чонну эвилелдеп турар бис.

Суурувуста көдээ клубтуң эжии кымга-даа ажык, чоннуң культурлуг дыштанылгазын, кежээлерни аңаа эрттирер. Дыштанылга кежээлерин, темалыг кежээлерни, диспуттарны организастап келдивис. Бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдези уламчылавышаан. Тус-тус коллективтер концертиң баштай көргүскүлээн. «Уран чүүл — чоннуң болур!» деп лозуңнуг конкурстар агитквартиралар аразында эгелээн. Коммунистер К. Е. Кыргыс, З. Д. Аратына, У.-Д. Синилиңмаа оларның удурткан агитквартираларының концерттери организастыг, солун утка-шынарлыг болган. Концерттер соонда национал оюннар кежээлерин база организастаан.

Март сестиң бо байырлалында агитатор башкыларының чон ортузунга ажылды идепкейлиг чорудуп, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип келгенин демдеглевес арга чок И. Д. Оюн, Ш. Д. Дамбар-оол, З. М. Таспаанчык, С. С. Мөгедир оларның, өскелериниң-даа эки ажыл-ижинге четтирдивис.

С. ШИВИТ-ООЛ,
Чодураа суурда херээженнер чөвүлелиниң даргазы. Улуг-Хем район.

ИЙИ ДЕЛЕГЕЙ — ИЙИ АҢГЫ АМЫДЫРАЛ

Чеди харлыг чурукчу О Ын Бельди (чурукта) КУДР-да билир болгаш аңаа улус ынак. Ооң адын очулдурарга «Мөңгүн сылдыс» дээн. Ийи харлыындан эгелеп-ле ол чаңчыл болган национал аян-биле дуржулгалыг чурукчуларны кайгадып чуруп эгелээн. Баштайгы кандыг-даа белеткел кылбайн нарын композицияларны бүзүреддиг-биле бийир-биле ооң чуруй бээри кайгамчык. Бичии чурукчунуң чуруктарын Москвага Бүгү делегейниң аныяктарының болгаш студентилерниң фестивалының үезинде делгеп көргүскен. Ооң чуруктары улуг чедиишкинниг болган.

Й. ЗАХАРЧЕНКОНУҢ фотозу. СЭТА.

СОВЕТ ЭМЧИЛЕРНИҢ АЯН-ЧОРУУ ДООЗУЛГАН

НЬЮ-ЙОРК, март 7. (СЭТА). ССРЭ-ниң Медицина ажылдакчыларының профэвилелиниң делегациязы АКШ-ка ажылчын аян-чорук кылып чораан.

Аляска университеттиң чанында «Аляска— Сибирь» төлевилелдиң директору Тед Маланың СЭТАның корреспондентизинге дыңнатканы болза: «Совет эмчилерниң бо аян-чорууну кол сорулгазы болза, ийи чурттуң улустарының аразында найыралды быжыглаары турган. Бөмбүрзектиң Арктика чоогунда районнарынга боочепсекти мөөңневес, тайбың зоназын тургузар дугайында саналды база чугаалашкан бис. ССРЭ-ниң ЭА-зының Сибирь салбыры-биле бистиң университеттиң аразында эгелээн кады ажылдажылга ол девискээрге тайбыңны быжыглаар херекке улуг салыышкынны киирер».

Совет делегация Алясканың янзы-бүрү хоорайларынга болгаш чурттакчылыг черлеринге барып, хөй-нийти организацияларының төлээлекчилери-биле ужурашкан-нар.

— Аян-чоруктуң үезинде кайы-даа талага ажыктыг дуржулга солчуушкуннары болган. Ынчаарга Алясканың чурттакчылары бистиң чурттувуста боол турар чаартылгаларны кончуг сонуургап турары илдең боор чорду. Бөдүүн чон тайбыңны күзеп турар дээрзин эскерип көрдүвүс —деп, делегацияның кежигүнү Н. Н. Воробьева чугаалаан.

ДЕТКЭЭН

БЕРЛИН, (СЭТА). 1988 чылдың июнь 20-ден 22-ге чедир Берлинге ядролуг чепсек чок зоналарны тургузары дээш туржуп турар чурттарның төлээлекчилериниң ужуражыышкынын чорудар дээн ГДР-ниң эгелекчи саналын «Делегейниң эмчилери ядролуг дайынны болдурбазы дээш» делегей шимчээшкининиң ГДР-де секциязының ында парлап үндүрген медеглелинде деткээн. Секцияның кежигүннериниң хөй кезии херээжен эмчи ажылдакчылары болуп турар. Ядролуг чепсектен хостуг зоналарны, регионнарны болгаш девискээрлерни тургузары ол организацияның 1987 чылда болган VII конгрезиниң шиитпирлеринге дүүшкек деп, медеглелде онзалап айтып турар. Ук шуулганның киржикчилериниң ынчан хүлээп алган түңнел документизинде бүгү ядролуг чепсекти узуткаарын база ооң шенелделериниң соксадырын негээн, боочепсекти эндере бүдүрерин соксадырынга бүзүрежир арганы тургузуп турар бүгү базымнарны деткип турарының дугайын медеглээннер.

«Делегейниң эмчилери ядролуг дайынны болдурбазы дээш» шимчээшкиниң ГДР-де секциязы ядролуг чепсек чок зонаны тургузары дээш ужуражыышкынга белеткелдиң канчаар чоруп турарын бодунуң кежигүннеринге таныштырар.

КУР: Сюй Жунхуаның аас-кежии

Сюй Жунхуа 30 чыл дургузунда Пекинде уруглар эмнелгезинге медсестра болуп ажылдап келген. Бөгүн ол ам медсестраларның эмнелге эргелелиниң начальниги болуп ажылдап турар. Бодунуң арга-дуржулгазын дамчыдып бербишаан, беш чүс херээженнерниң баштыны болуп Сюй ажылдай берген. Сюй Жунхуа Медсестраларның бүгү-кыдат ассоциациязының чөвүлекчизи, кадык камгалалының эң чугула айтырыгларының талазы-биле журналдарга он-он ажылдарны парлап үндүрген чүүлдериниң автору.

Сюй Жунхуаның күш-ажылчы намдары амгы үеде Кыдатта херээженнерниң байдалы-биле хөй талазы-биле дөмейлешкек. Кончуг дүрген өскерлип турар чурттуң амыдыралының бүгү талаларын хаара тудуп турар реформаларны боттандырып турар хире-чергези-биле кыдат херээженнерниң амыдыралының байдалы база өскерлип турар.

Чыл келген тудум Кыдат Улус Республиканың улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында ажылдап турар херээженнерниң саны база өзүп турар. Амгы үеде 50 миллион ажыг хоорай чурттакчылары херээженнер бүдүрүлгелерде, өске-даа ажылдарда ажылдап турар. Ол болза 1978 чылда турганындан барык чартыындан хөй болуп турар. Ол саннарны «Чайна дейли» солун «херээженнерни дарлаалдан хостаарының херечилели» деп тайылбырлап турар. Эрткен чылын элээн каш чүс муң херээженнер мергежилин бедидер талазы-биле курстарга болгаш семинарларга өөренип турганнар. Ол болза кыдат реформаның база бир онзагай демдээ болуп турар. Кончуг улуг өскерлиишкиннер кодээде болуп турар: улам-на хөй санныг таразачын херээженнер кодээ экономикага чаа чүүл болуп турар черлерде — хандырылга болгаш садыг черлеринде ажылдап, волость болгаш суурларда бүдүрүлгелерде янзы-бүрү тускай мергежилгелерни өөренип ап турар.

Парлалга Сюй Жунхуаны кыдат херээженнерниң чаа хевири кылдыр көргүзүп турар. Ында херээженнерниң бир янзы өске хевири илереттинип турарын, эт-сепке өске хамаарылганың көстүп келгенин айтып турар. Ындыг херээженнер хөй бе, кымнарыл ол? Ийе, ындыг херээженнер хөй, ылаңгыя аныяк херээженнер аас-кежиктиг өг-бүлени ажыл-биле каттыштырарынче чүткүп турар. Ынчалза-даа амгы үеде Кыдатта ажыл төлевири куду болгаш бажың ажылының байдалы ындыг-ла сайзыраңгайжываан. Ындыг байдалда херээжен ажылчыннарның чамдыызы ниитилелге көскү рольду ойнаары-биле ынча улуг күштү үндүрүп шыдавайн турар деп «Бэйцзин ревью» бижип турар. Кыдат херээженнерниң хөй кезии бажың ажылының талазы-биле сагыш човаашкынны долузу-биле бодунга алгаш, ашактарынга ажыл кылырынга, албан аайы-биле депшииринге эң-не таарымчалыг байдалды тургузуп бээрин оралдажып турар.

Чоокта чаа Пекинге херээжен ажылдакчыларның төгерик столу болган. «Ажыл — өг-бүле» деп айтырыгны аңаа чугаалажып көрген. Ооң киржикчилери мынча деп чугаалап турар: ажылдап турар херээженнер ашаанга, ажы-төлүнге бодунуң ынакшылын херек кырынга көргүзер ужурлуг. Маңаа хөй чүүл херээжен кижиниң бодундан хамаарыр. Берге бе? Берге болбайн аан. Ынчалза-даа кылдынып болур.

Эр кижилерниң келир үеде боттарының душтуктарының кандыг болурун күзеп чорууру сонуургаңчыг. Цзилинь провинцияга бот кижилерни айтырганының түңнели мындыг болган. Айтырыгга харыылааннарның беш кижиниң дөртү-ле ооң шилип алган душтуктарының эртем-билиглиг болурун күзеп чоруур. Оларның 92 хуузу хүндүткедиксээр, албан аайы-биле депшиксээр кижилерни күзеп чоруурлар. Ооң-биле кады кадай алыр деп турарларының 96 хуузу бажың ажылының улуг кезиин херээженнерниң бодунга алырын күзеп турар болган.

Амгы үеде Кыдатта бүдүрүлге болгаш чазактың албан черлериниң удуртукчу составының барык үштүң бир кезии херээженнер болу берген. Ажылга чедиишкиннери дээш хөй санныг херээжен ажылдакчыларны Профэвилелдерниң бүгү-кыдат федерациязы болгаш херээженнер организациялары шаңнап турар. Ынчанмыже кыдат херээженнерни хөй-ниитиниң амыдыралының бүгү талаларынга эр кижилер-биле ёзулуг деңнээрин хандырары чурттуң социал политиказының чедиишкининиң эң чугула негелдези болур деп, төп парлалга үргүлчү катаптап турар.

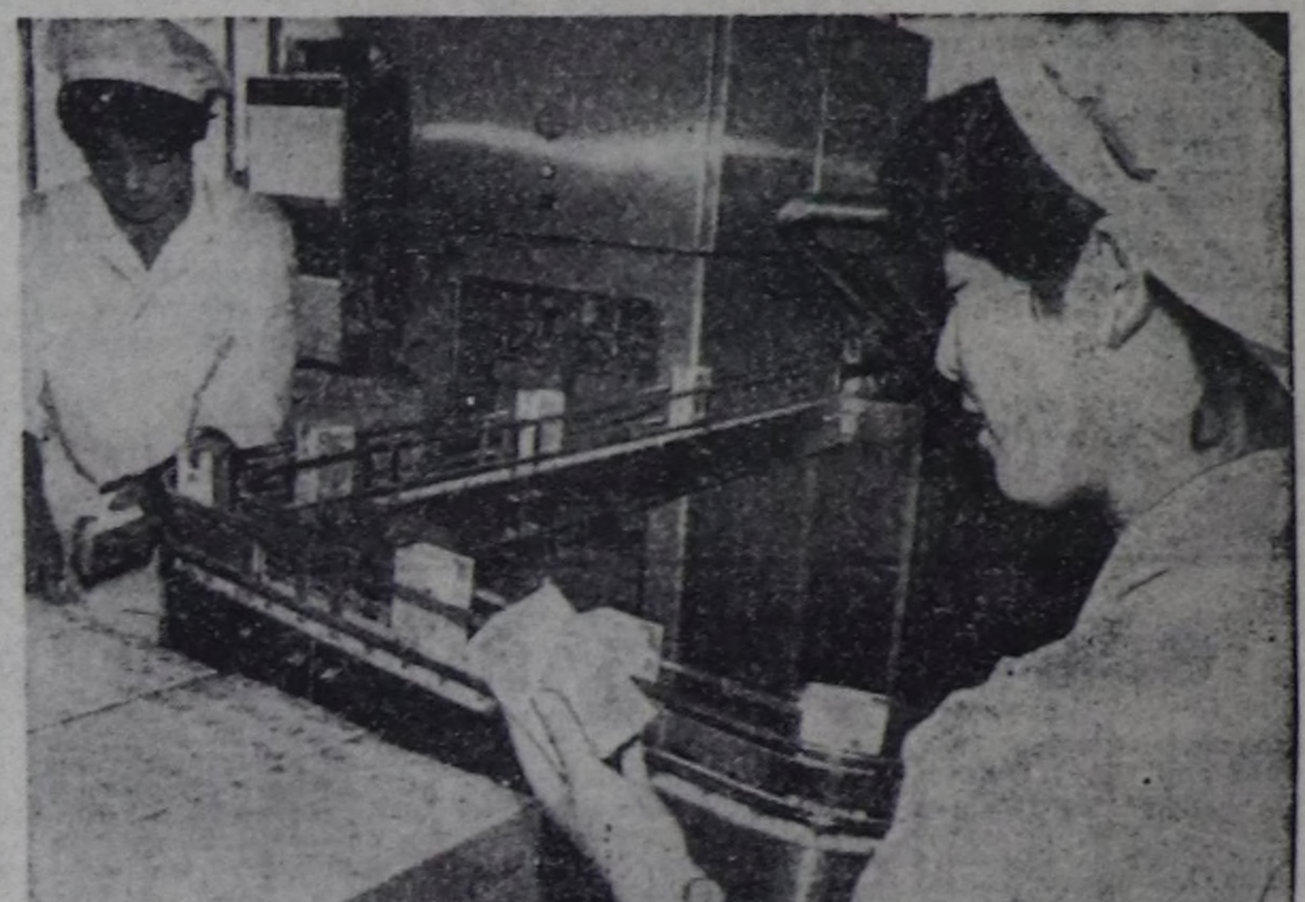
Кыдаттың янзы-бүрү районнарынга чоруткан тускай шинчилелдерниң көргүскени-биле алырга дээди өөредилге черлерин дооскан херээженнер ооң мурнунда дооскаңнарга бодаарга ажылга тургустунуп алыры берге. Албан черлериниң болгаш ведомстволарының барык-ла үштүң бир кезии херээженнерни ажылга хүлээп алырындан ойталап турар.

Ооң чылдагааны чүдел? Дээди өөредилге черлериниң Пекинде эргелелиниң удуртукчуларының бирээзи «эр кижи херээженнерден дээре» деп чаңчылдың артып калганын санаары ук айтырыгны кыдыра көрүп турары кылдыр санап турар. Херектиң ужуру чүдел дээрге, бир талазында ажылдаар хостуг черлер эвээш. Өске талазында чаш уруглуг болу бергенде аңаа янзы-бүрү чиигелделерни бээри болуп турар. Ооң түңнелинде бүдүрүлгелер эр кижилерни күзелдии-биле ап турар деп, «Жэньминь жибао» бижип турар.

Херээженнерге, ылаңгыя ие херээженнерге ындыг хамаарылга хөй-ниитиниң, парлалганың талазындан шүгүмчүлелге таваржып турар.

Амгы үеде ол айтырыгны чидии-биле тургузуп турар: күштүг болуп турар хоойлуну сайзыраңгайжыдарын «чаш уругнуң төрүттүнгени болгаш ону кижизидери — өг-бүле хереэ» дээр эргижирээн концепцияны чок кылырын хөй-нийти негеп турар. Элээн каш хоорайларда ол черниң херээженнер болгаш профэвилел организацияларының инициативазы-биле тускай «ажаакчылар албан черлерин» тургузуп турар. Олар аныяк иелерге дуза көргүзүп турар. Ол ам боттуг базымнар болуп турар. Олар чыл келген тудум улам-на хөй болурунга кыдат херээженнер бүзүрел, ынанып турар.

Вячеслав ТОМИЛИН,
СЭТА-ның корреспондентизи.
Пекин.

КУР-да Шанхайны болгаш ону долгандыр турар провинцияларны каттыштырып турар чаа экономиктиг районну тургузуп турар. Синьхуа агентилелиниң бадыткап турары-биле алырга, чурттуң үлетпүр болгаш кодээ ажыл-агый продукциязын ниитизи-биле бүдүреринге, рынокче барааннар садып үндүреринге, даштыкыже бараан саткаңындан валюта киирип алырынга чугула черни ол ээлээр. Хоорайның эрге-чагыргалары даштыкы фирмалар-биле даштыкы капиталды киириштирип турган бүдүрүлгелер тургузар эргени алганнар. Ам безин 220 каттышкан бүдүрүлгелер тургустунган.

ЧУРУКТА: каттышкан капиталдыг шанхай бүдүрүлгелериниң бирээзинде чинме хандызын үлей кудар чер.

Синьхуа —СЭТА-ның фотозу.

Кижилерниң салым-чолу

КЫЗЫЛ КРЕСТИҢ МЕДАЛЫ

Чөөн Гоби аймакта Далан-Джаргалан сумузунда эмнелге бар. Фельдшер Ж. Долгоржавтың адын ол эдилээн. Ындыг алдар-хүндүткелди ол херээжен кижи чүнүң-биле чедип алганыл?

Шагда-ла кырган-ава болу берген ол кадай-биле хөөрежип олура куу-ногаан хөйлеңнерлиг оолдар долгандыр хүрээлээн он алды харлыг кысты көрүп кагдым.

— «Кайнаар баарынга белеткенип турарың ол чүвел уруг, дайылдажыр хамаан чок, аваң оорганындан дүжер харыың безин чок кижи ышкажыл сен!» —деп ол оолдар баштактаңгылаадылар.

— Дайылдажыр дээш эвес, харын улус эмнээр деп турарым ол-дур деп тыртылчактыг харыылаан.

Бо дээрге шагда-ла, 1932 чылда болган чүве-дир. Ара-Хангай аймакка контрреволюстуг үймээн кыптыгып үнген чүвең ирги. Кедергей шажынчы идегеттер улусчу эрге-чагырга-биле эптежирин күзевээн болгаш сумуларга дээрбедээшкиннерни доюлдуруп үндүрген. Балыглаттырганнарга дуза чедирери негеттине берген. Эмчи курстары дооскан үш кыска дээрбечилер хөделип үнген ырак черлерже базарын саналдаан. Чыылдын дээн черинге чаңгыс чүгле Долгоржав келген.

Ынчан чуртка эмчи-медиктерни чүгле салаа базып санап болур турган: Долгоржав дагдыныкчылар-биле кады чоруптар чолдуг болган. Улан-Баторга совет эмчи П. Шастин, а Ара-Хангай аймакка — С. Немой эмчи турган. «Ам кадыг-дошкун үе-дир, ынчалзажок бүгү-ле чүве сээң мурнуңда болгай» деп, ол чаа келген эмчи чугаалаан. А удатпаанда ону контрреволюстуг идегеттер араатанзыг ёзу-биле өлүрүп каан. Долгоржавы боду база бичи-ле болза өлүртүр часкан.

— Ийет, харын бүгү чүве мурнунга турган: кыжаныышкын-даа холду өттүр деггени дээрбечи ок-даа хораннап кааптар дээр оралдажыышкыннар-даа. Эмнээшкин талазы-биле оларның бүрүн эрге-чагыргазынга кыжанып келгенинге кижилерни төөредип хораннап турган, оларның эмнээшкин талазы-биле бүрүн эргезинге, ужуру билдинмес чүү-бир уруг кыжанып келгенинге чөпшээрежип болур турган бе? Ынчалзажок Долгоржав-биле чаңгыс аай бодалдыглар база немешкен. Оларның бирээзи — кодээ башкы Дугэвжав. Бир-ле катап ытка ызырткан бичии оолду ол эккелген. Ол оол моорап калган болган. А лама ону көргеш, өлген оол-дур дээн.

— Кижилерниң бажын төөредип мегелээрин каждан каарлар чүве ирги? — деп кодээ башкы муңгарап, бажын чайгаан. — Долгоржав, сен ону экиртир эмнээр ужурлуг сен— дээн.

Ол оолдуң амы-тыны дээш демисел чээрби хонук уламчылаан, ынчангаш ол сегип эгелээрге, эмчи сестразының өөрүшкүзүн кижи магадап ханмас турган.

...Улан-Батор клиниказының ажылдакчызы Долгоржав амы-тынын алганы ол «оолду» — Гантумурну Далан-Джаргаландан сураглап тура тып алган. Өөрүп четтирген ие онзагай «доктор эмчиниң» дугайын оглунга үргүлчү чугаалап бээр турган. Долгоржав угбайның кижи кайгаар болгаш берге салым-чолунуң дугайын кижилер билип алзын дээш Гантумур — ол-ла сумуга мал эмчилеп ажылдап тура эвээш эвес чүүлдерни кылган. Ол боду ындыг-ла чугаакыр эвес кижи чораан.

Далан-Джаргаланга келгениниң соонда удатпаанда Долгоржав божулганы хүлээп ап, баштайгы эмчи дузазын көргүзүп турар апарган. Сарыг-думаадан, бүүле аарыындан, быжар-думаадан чеже кижиниң амы-тынын ону албаан дээр! Ынчангаш араттар база эмнелге черинге күзелдии-биле барып турар болу берген.

Аараан араттар боттары ыштан эмнелге бажыңын тудуп, быжар-дума-биле демиселдиң чепсээ — картофель, согуннаны тараан огородту өстүрүп турар апарганын ламалар хөөн чок көрүп турганнар. Ынчан харын эмчи сестразын хораннап өлүрериниң планы оларга тыптып келген. Белеткеттинип турар кемниг үүлгедиишкин дугайын дыңнап каан милиционер харын халапты болдурбайн барган.

Долгоржавты чон чүүл-бүрү аргалар-биле камгалап турган. Ынчангаш харын аас-кежиктиг өг-бүлени ол тудуп алырга зажок өөрүп турганнар. Ынчалзажок дайзыннар өш-өжээнин дөмей-ле негеп алганнар. 1939 чылдың чайынында Долгоржавтың ашаан болгаш ооң бүдүн чартык харлыг оглун олар өлүрүп каанчар. Ол өлүмнүг халап Долгоржавка база таваржыр чыгыы турган. Ол душта ооң Халхин-Голга турганы аас-кежик болган.

— Ынчан үш бичии уруглуг турган-на болгай силер. Долгоржав угбай. Фронтуже барбайн барып болур турган-на болгай силер але?— деп айтырдым.

— Аревэ кежигүнү, эмчи сестразы кижи-ле болгай. Ынчангаш хостап каар дугайында чугаа безин турар ужур чок турган— деп, ол чугаалаан.

Халхин-Голга кады чоруп, а ооң соонда 1945 чылда япон самурайларга удур хосталга походунга кады киржип турганы эмчилерниң эмчи сестраларының, санитарларның аттарын Долгоржав адагылады. Ооң соонда беш адырлыг, ур болганындан өңү оңа берген пилотка бөрттү болгаш кызыл шериг кижиниң фотографиязын көргүстү.

— Бо дээрге Халхин-Гол дугайында тураскаал-дыр — деп, ол тайылбырлап чугаалады. Мырыңай ам-даа чаш деп болур он сес харлыг бичии солдатчыгаш. Тулчуушкун шөлүнден бичии оолду үндүрүп келген мен, ынчалзажок аар балыглаттырган болурга, ону удатпаанда тылче чорудупкан. А ол дайынчы бөгүн-даа дириг болуп чадап чок ийнен?

Гиппократтың даңгыраанга шынчы Долгоржав тайбың-даа хүннерде бодунуң хүлээлгезин илдик чок күүседип келген. Кадык камгалалының органнарынга — чартык чүс чыл. Ооң дайынчы шаңналдарынга Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени немешкен. Шылгаралдыг хүндүлел демдээ — Делегейниң Флоренс Найтингейл аттыг Кызыл Крестизиниң медалы база бар. Балыглаттырганнарның амы-тынын камгалап алырынга ачы-хавыязы дээш оон-биле шаңнаткан.

Долгоржавты дыңнап ораан амыдырал-чуртталгазы тиилелгелериниң болгаш шылгаалдаларының алдарлыг оруун эрткен мээн чуртумнуң төөгүзү-биле дөмей-дир кылдыр бодап ордум.

Ц. ЖАРГАЛМАА,
«Новости Монголии» солуннуң журнализи.
Улан-Батор хоорай.

ГФР: амгы үениң айтырыглары

ГФР-де амгы үениң аныяк немец херээжени Гётениң улуг трагедиязында көргүскени кенен, патриархалдыг Гретхениңге бичии-даа дөмей эвес. Буржуаз ниитилелдиң байдалында безин немец херээжен бодунуң хосталгазының оруунга, хамааты болгаш социал эргелер чедип алырынга элээн бурунгаарлай берген. Херектиң ужуру чүгле херээженнерни эргеге талазы-биле юридиктиг ёзу бармдаалап деңнээнинде эвес, ГФР-ниң конституциязы оларның деңээ эргезин чарлааныда эвес. Барыын герман ниитилелде оларның байдалында херек кырында болган улуг өскерлиишкиннерде. Германияга немец херээженниң турар чери шагдан бээр тодарадып турганы сураглаан үш «К» калбаа-биле билдингир: «Киндер, кохе, кирхе» (уруг-дарыг, кухня, хүрээ). Гитлерниң ёзу-чурумунуң үезинде үш «К»-ның бодалын деткип турган болза, фашизмни чылча шапканының соонда политикага, хөй-нийти ажылынга, экономика болгаш культурага херээженнерниң идепкейлиг чоруу элээн өзе берген.

Оларның билиг талазы-биле деңнели бедээн. Бир эвес 1960 чылда гимназияларга уругларның саны чүгле 36.5 хуу турган болза, 1984 чылда 50 хуу чедир өскен. Ол-ла чылын дээди өөредилге черлериниң сургуулдарының аразынга херээжен студентилерниң саны 38 хуу болган. Экономиктиг амыдыралда херээженнерниң киржилгези доктаамал өзүп турар. 1985 чылда бүгү-ле ажылдап турарларның 38 ажыг хуузу болган. ГФР-де херээженнерниң материалдыг болгаш угаан-бодалдың үнелиг чүүлдеринге киирип турар салыышкыны, ылаңгыя ачы-дуза чедирилгезинде кончуг улуг.

Немец херээженнерге мөзүлеш чүүлдер ажыл-агыйжызы, хымыры, арыг-шевергини, корум-чурумга ынак чорук болур. Ооң ажылдап турарын кайгавас аргажок. Садыгжызы чок магазинге баргаш кассирлерниң кайы хире эптиг, шалыпкын болгаш кончуг дүрген ажылдап билирин кайгап каар сен. Садыгжылары чок элээн улуг магазинде ийи-үш-ле кассирлер кончуг хөй санныг садып алыкчыларны хандырып шыдап турарлар. Аңаа магазиннерде садыгжылар ышкаш, контораларда болгаш албан черлеринде секретарьлар болгаш херек эргелекчилери, эмнелгелерде медсестралар болгаш эмчилер сагыш човаңгыр болгаш ээлдек-эвилең. Олар чамдыкта чай чок ажылдап турар-даа болза, олардан каржы сөстерни дыңнавас силер.

Херээженнер ГФР-ниң политиктиг амыдыралында чижээлээрге, дайынга удур болгаш ажылчын шимчээшкининде идепкейлиг-биле киржип турарлар. Чыскаалганнарның аразындан бичии тергежигешке чаш уругларын идип алган чоруур эвээш эвес херээженнерни көрүп болур. Чоокта чаа Рурнуң кан эзилдирикчилериниң кадайлары бүдүрүлгелерни хаарынга удурланып, хөй хонук иштинде аш чарлааннар. Херээженнерниң политиктиг, идепкейлиг чоруунуң өзүлдезин партиялар кежигүннериниң аразында оларның санының өзүп турары база херечилеп турар. Чижээлээрге, «ногааннар» партиязында оларның саны үштүң биринден хөй болуп турар. Бундестаг депутаттарының аразында херээженнерниң төлээлекчилери 10 хуу ажыг болуп турар, а Бонннуң чазаанда херээженнер ийи министриниң олудун ээлеп турар.

Ынчалза-даа греттер, марталар, эльзалар болгаш гертрудтар оларның хөй-ниитиниң болгаш экономиктиг амыдыралга ролю өске-даа эвээш эвес бергедээшкиннерге болгаш нарын айтырыгларга таваржып турарлар. Херек кырында деңэргени олар ам-даа чедип албааннар.

Барыын Германияда херээженнерниң бергедээшкиннери болгаш нарын айтырыглары ийи дакпыр ажыл-биле — өг-бүле болгаш бүдүрүлге-биле, ол ышкаш ылгай көрүүшкүннер-биле холбашкан. Чижээлээрге, херээженнерге профессионалдыг эртем чедип алыры болгаш ажыл тып алыры кызыгаарланчак. Профессионалдыг өөредилге системазын өөренип турарларның чартыындан хөй кезии «чаңчыл болган херээжен» профессияларга, хамыктың мурнунда садыгжыларга, баш таарыкчыларынга, секретарьларга болгаш эмчи сестраларынга өөренип турар. Инженер-техниктиг болгаш өске-даа специальность алырынга оларның кордалы барык чок. Эртем-техниктиг депшилгениң байдалдарында ол профессиялар эң-не хөйү-биле херегleттинип турар. Электри-саналга машиналарын нептереткени херек эргелээринге, садыгга болгаш ачы-дуза чедирилгезинге «херээженнер» профессиязын ажыглаарын эвээжедип турар. Оларның хүлээлгезин компьютерлер болгаш янзы-бүрү автоматтар күүседип турар. Сөөлгү он чыл иштинде бүдүрүлгеге болгаш ачы-дуза чедирилгезинге херээженнерниң үлүү улгатса-даа, оларның хөй кезии долу эвес ажыл хүннүг ажылдап турар. ГФР-де ажылдап турар тос миллион херээженнерниң 2.5 миллиону долу эвес ажыл хүннүг черлерде ажылдап турарлар.

Херээженнер бедик мергежилдиг ажылдарны күүсетпейн турар болганда, оларның ажыл төлевири база куду. Массалыг ажыл чок чорук чүвүң-даа мурнунда херээженнерге бергедээшкиннерни болдурар, чүге дээрге, оларны аныяктарны ышкаш ажылдан хамыктың мурнунда үндүрүп турар. Бо чылдың январьда ГФР-ге бир миллион ажыг ажыл чок херээженнер бар болган. Оларның чартыындан хөйү ажыл чок чорук дээш дузаламчы албайн турар, а ындыг дузаламчы эр улустуундан эвээш. Сөөлгү чылдарда ГФР-де ядараан болгаш ниитилел амыдыралының дүвүнде барганнарның саны көвүдээн. Херээженнерниң аразында наркоманияның, алкоголизмниң болгаш бодунуң амытынынга четтинерниң саны көвүдээн.

Федеративтиг Республика чаш уругларның өзүп, төрүүрүнүң талазы-биле Барыын Европа чурттарында эң-не куду черни ээлеп турарларның санында кирип турар. Чаш уруглар чок өг-бүлениң саны өзүп, өг-бүледе чарлыр чорук улам көвүдеп турар. Сөөлгү 25 чыл иштинде ол барык-ла үш катап өскен. Ол чорук чурттакчы чонуң санының кызырлырынга чедирип турар.

Бөгүн ГФР-ниң херээженнери бодунуң херек кырында деңэргезин чедип алыр дээш демиселге элээн чедиишкиннерлиг болган-даа болза, оларның мурнунда ам-даа эвээш эвес шиитпирлер айтырыглар туруп турар деп санап турарлар. Чазакче, чагырыкчы партияларже болгаш бүдүрүлге ээлеринче албадааш-кыннарны күштелдирип, ол айтырыгларны шиитпирлээринче олар чүткүп турарлар.

Владимир СЕРОВ,
СЭТА-ның корреспондентизи.
Бонн.

ЧУРУКТАРДА: Израиль эжелеп алганы араб девискээрлерде тайбың чурттакчыларны өлүрүп, хыдып турар. Эжелекчилерниң холундан өлген аныяк кижиниң дөргүл-төрелдери. Оң талакы чурукта АКШ-тың чурттаар оран-бажың чок хамаатызының кудумчуда олурары. Ындыг кижилерниң саны ол чуртта үш миллион ажып турар.

СЭТА-ның фотолары.

Шевер кыс

АРГА-СҮМЕМ ДАМЧЫТКАЙ МЕН

Аныяамдан арат чонга, улусумга
Аян тудуп, ыры-шүлүк бижиксээн мен.
Оккур-чечен, өткүт-чидиг, каас-чараш
Оттуг көс дег изиг сөстер сөглексээн мен.
Олар шупту ыры-шоор боол, таалал берип
Оран-чуртка чаңгыланып чорзун дээн мен.
Оду-көзү өжер чедир иниистелзе,
Ооң-биле чалбыыштанып чүшкүрүп ап,
Омак-сергек өөрүшкүлүг чурттаар дээн мен.

Аажок бачым, хайнышкынныг ажыл-ишче
Аныяамдан идепкейлиг шимни бергеш,
Амы-хууда чыргал сүрбейн, олут орбайн
Амыр эвес оруктарны эртип келдим.
Чымыштыг бол, магалыынга покпейн чорааш
Үе-шагның ылгын аъттың маңы-биле
Үележип эртгенин-даа билбейн бардым.
Харын барып, кырган-ава болганымны,
Кара бажым агарганын эскербедим.

Ыяңгылыг ыры-шүлүүм бөгүнге дээр
Ындыг-ла хөй бижип черле четтикпедим.
Ынчалза-даа хомудал чок, кылганым хөй.
Ынак чуртум, улус чонум аразынга
Улуг биче ажыл-ишке үлүүм киирдим.
Угаанымны, билиим берип дадыкшыдым.
Чежемейниң чемеледип, сургатсымза.
Четпес, бактыг, эпчок кижи диртсимзе-даа,
Тайып ушкаш, дааныпкаш туруп кээр мен.
Дадай билбес турушттуумдан торулбаап мен.

Севил ЮМБУУ.

ТАЛАНТЫНЫҢ ӨЗҮМУ

Салым-чаяан — чоннуң онзагай байлаа. Ылап-ла ооң дугайында чугаалаары дээрге чондан ылгалып үнген салым-чаяанныг — талантылыг кижилерге хамаарыштыр чугаа болур. Ындыг талантыларны чондан илередип, ону өй-шаанда эскерип, аңаа чогумчалыг деткимчени бээри — чүгле чогаадыкчы эвилелдерниң, коллективтерниң эвес, а бүгү-ниитиниң херээ. Ёзулуг талант — чоннуң өнчүзү, чоргааралы. Чалгын-чүглүг талант бодунуң төрээн черин, улус-чонун чамбы-дипке чарлап, ону мөңгежидер. Ынчангаңда талантылыг кижи чүнү мурнай бодунуң чериниң, улузунуң мурнуңга улуг харыысалгалыг болуруунуң чылдагааны-даа ол. Чонга үнелеткен талант — чонга бараан болур. Чон чокта талантыда чалгын-чакпа-даа чок. Бо дугайында мээн аныяк маадырым ынчалдыр билир боор дээрзинге бүзүрээр мен.

«Эгээртинмес өртинелерниң чурту, каас-чараш бойдус-чурумалдың ораны» суг-суг дижип, Тыва черни улус бо-ла мактай бээр. А кижилериниң уран талантызы? Ол оон-даа онзагай! Тыва чонда, бойдустуң чаяалгазы ышкаш, төрүмелинден хайырлаттынган, ада-өгбезинден дамчып келген кандыг талантылар чок дээр! Ооң чаңгыс чижээнге сыгытты адаарга-ла четчир. Бо удаада сыгытчы дугайын-даа чугаалавайн, а артист кижиге хамаарыштыр каксы танышпырайн. Артист боорда, ат-сураглыг-даа эвес, аныяк артист чүве. Делегейни дээскинген цирк артизи-даа эвес, делегей чергелиг фестивальдарның конкурстарның «сылдызы-даа» эвес, анаа бодүүв, ат-сураа чаа-ла дыңналып олурар театрга ойнаар шии артизи чүве.

Каш-ла чылдар бурунгаар хөгжүм-шии театрының коллективинге аныяк артист урут ылгалып келген. Ол колдуунда-ла бичии уруглар шиилеринге янзы-бүрү дириг амытаннар ойнаар, үнү сураглыг «Гамлетте» Офелияның дет эвес-даа болза, сагыш-сеткилди хөлзедиптер, музыкалыг ышкаш лириктиг. Концерттерге гитара-биле боду үдевишаан ырлай бергенде, ёзулуг-ла чаптанчыг чаштар олчаан. А арын-шырайы — көңгүс-ле хинчек чок, чазык хүлүмзүрүгүнүң херели чайынналй бээр. Бодал-сагыжы кандыг-ла бир хуулгаазыныг өртемчейже шымны бээр. Ол-ла бүгү — көрүкчүнү соруктангыр. Шак ынчалдыр Надежда Наксыл (ынчангы фамилиязы Идам-Сүрүң) сценага амыдыралын эгелээни сагындырар эвес, а каракка көстүр.

Аныяк артист Надежда Наксылдың онзагай шынары — ооң биче сеткилдии, сонуургаачалы. Ол болган чок-ла мергежилдиг артистерниң ажылдап турарын хайгаараан, олардан доктаамал өөренген турар. Ол хостуг үелеринде ылаңгыя чааскаан чорааңда хаңы бодалга алыскан, бүдүү сымыранып чоруур. Ол дээрге, ооң сеткил-бодалында Пушкинниң, Есенинниң, Цветаеваның, Рубцовтуң болгаш өскелерниң-даа шүлүктериниң чурттап чоруурун ол деп сөглзүредир билген мен. Ооң-биле чугаалажырга, хөй саныг лириктиг шүлүктерни шээжи билир болгаш кыдырааштарында дужуруп бижип алган болур. Мен бодаарымга Н. Наксыл поэзияның чалгынныг одуруглары чок болза чүгле чалгаарай бээр эвес, а аарый берги дег.

Н. Наксыл А. С. Пушкинниң мочээнинден бээр 150 чыл болганынга тураскаатткан Бүгү-эвилелдиң уран номчулга конкурузунга кирипкеш, ооң дипломантызы болган. Ол ынчан чурттуң чүрээ Москвада Актёрлар бажыңынга улуг орус шүлүкчүнүң «Бахчисарай фонтанын» аныяк шүлүкчү Н. Кууларның очулгазы-биле номчаан.

Сөөлгү чылдарда Н. Наксыл көрүкчүлерниң ынак артистерниң бирээзи апарган. Ооң артист мергежилин каш чылдар бурунгаар Кызылдың уран чүүл училищезиниң шии артизиниң салбырын доскан. Үезинден деңнээр арга чок өскен. Маңаа чижек кылдыр Надежданың сөөлгү ийи сезонда ойнааны рольдарын сактыптары артык эвес боор. Оожум бүдүштүг актрисаның А. С. Пушкинниң «Бичии трагедияларында» кирип турар «Хамчык-думаа үезинде дойда» Луизаның овур-хевири аныяк артистиң талантызының делгеми-биле таза тевиишкини болган. Ооң соонда ол Федерико Гарсиа Лорканың «Ханныг куда» деп сураглыг трагедиязынга Келинни бүзүренчиг-ле ойнаан! Алыс сөөлгү ол-ла рольга чоокшулашкак кылдыр сагындырар-даа болза, «Иелер шииткели» деп шүлүглел-параболага бедүүн Кыстың ролюн тускайлаң кылдыр ойнап көргүскен. Ук кыстың ашаа солдат оол Афган черге өлүрткенин билип кааш, ыглаар монологу — аныяк ие кижиниң дайын-чаага удур кыйгызы, мызы болу бээрин Надежда көргүзүп шыдаан. М. Горькийниң «Ирей» деп драмазынга Н. Наксылдың тургусcан овур-хевири — Софья Марковна база-ла чединишкинниг ажыл. Аныяк артистиң талантызының чечектелип частырынга ук шиилерниң режиссёру — РСФСР-ниң болгаш Бурят АССР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы, Бурятияның республика шаңналының лауреады Н. Логачёвтуң чүгле режиссёр эвес, а театр башкызы ачы-хавыязы салдарлыг болган. Билдилиг режиссёрлар чүгле шиини аки тургузарындан аңгыда, артистерниң чаа талаларын ажыдып шыдаар деп чүвениң бадыткалы ол.

Н. Наксыл артист мергежилин бедидер дээш доктаамал ажылдап турар. Ол чогаадыкчы конкурстарга кирипкеш шаңнал, макталдарны ап келген. Өөнүң ээзи — Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Виктор Наксыл-биле кады ажылдап кылганы В. Шукшинниң «Микроскоп» деп рассказының сценазы, «Ойнаарактар» деп танцызы театрның концерт репертуарында кирген. Надежда Наксыл Москваның театр уран чүүлүнүң А. Луначарский аттыг институдунче бот-өөредилге-биле киреринге белеткенип турар.

Аныяк артист Н. Наксыл хоорай Совединиң депутаты, хүлээлгезин коллективтиң бедик идегелин кылдыр медерел билип, соңгукчуларының чагыгларын күүседип, көй-ниити ажылынга хостуг үе-шаан үндүрүп турар, ийи уругларның иези. Надежда Кууларовнага кажан-даа хостуг үе-шак тыпты бээр. Чүге дээрге ол ажылын, албан-хүлээлгезин чөп хуваап билир. Ол — хөгжүм-шии театрының чаңында аныяк драматургтарның «Чалым-Хая» чечен чогаал каттыжыышкынының кежигүнү. Ооң очулдурганы англи чогаалчы О. Нилдиң «Ыяштар аразында ынакшыл» деп шиизи театрның репертуарында кирген. Н. Наксылдың чечен чогаалче баштайгы базымы — ооң «Бодалдар, бодалдар, бодумнуу силер бодалдар» деп чугаа кыдырааш. Ол — амы-боттуң лириктиг бодалдарының демдеглелдери — прозада бижээн шүлүктер. Часкы мээсте частып келген шончалайлар, чырык ыырде бүлдеңнепкен сылдыстар. Надежданың — Идегелдиң отчугаштары. Бодум хуумда, Март 8-тиң байырлалында баштай чазылган чечекчигештерни херээжен өөрүнге сунуп көрем — деп, артист автордан дилеп көрейн.

Владимир СЕРЕН-ООЛ, чогаалчы.

ЧУРУКТА: Надежда Наксыл.
Анатолий МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

МАША УГБАЙ

Самагалдай суурнуң чурттакчыларындан туржук Тес-Хем районнуң бүгү чонундан Маша угбайны айтырар болзуңарза, ында Машалар чеже-даа хөй болза, чугаа Мария Николаевна Клейнаның дугайында дээрзин дораан билип кааптар. Чүге дээрге, ол бөдүүн кижини кым-даа чүгле Маша угбай дээр, а ооң чогум фамилиязын болгаш адазының адын билир улус ховар. Чамдык кижилер билир-даа болза, домей-ле Мария Николаевна дивес, чүгле Маша угбай дээр.

Маша угбай Самагалдайга 1945 чылда келген, документизинде ынчаар демдеглээн. А мен бодаарымга, маңаа төрүттүнген, маңаа өскен, маңаа кырааан ышкаш. Шынында ол 1914 чылдың майның 12-де Красноярск крайда Ермаковск районнуң Үстүү-Ус суурга төрүттүнген. Маңаа келгеш, бөдүүн ажылчын Сергей Шырап-биле өг-бүле тудуп бо черниң кени болуп чурттай берген. Тес-Хем районга эң баштайгы интернационал өг-бүле ол болган. Ынчангаш Самагалдайның чону ону аажок хүндүлээр, ол боду база хүндүлээчел, кижилерге эптиг-ээлдек болгаш биче сеткилдиг. Ооң уламындан тус черниң чаңчылын дораан шиңгээдип, дылдоманты өөренип апкан.

Тываның Совет Эвилелинге каттышканының баштайгы чылдарында тывалаар орус кижи кончуг ховар турган, кырган-даа, аныяк-даа кижиниң Маша угбай биле чугаалажыксаар, ооң-биле чоок болуксаар ужуру ында. Картошка болгаш ногаа тарыырда дагаа болгаш хаван өстүрерде суурнуң чурттакчылары Маша угбай-биле сүмележир. Чечек тарыыр туржук бажың чугайлаарда безин ындыг. А ооң бодунуң дузааргаа черле сагыш човаачалы база кайгамчык.

Мен Маша угбайны школачы чылдарымдан-на билир мен. Ынчан хлеб ховар, ону чүгле карточкалыг кижилерге садар үеде хлебтеп чиир бажыңым ол турган. Ам «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң директору Седей Бадарчы болгаш өске-даа интернат оолдары ол бажыңга бо-ла баар турдувус. Ооң черле уругларга ынаа аажок, бүгү назынында чурттап келген чаңгыс өрээл бажыңынга сыңышпас-ла турар. Бадарчыны болгаш ооң угба-дуңмаларын, олар өскүс артарга, өстүрген болгаш эртем-билиге чедирген кижи ол. Мен база ооң чагыг-сөзүн дыңнап, ооң бажыңынга үнүп-кирип келдим. Боду СЭКП райкомунга болгаш райкүүскомга ургүлчү аштакчылап келген-даа болза, аъш-чеми элбек, шайы изиг, уругларга кино көөр көпеек база белен турар. Бир бээрымга, «Оюмаам Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы ат алды, таңцылаар талантылыг болганы ол-дур ийин» деп өөрүп орган чүве.

Маша угбай ам чок, чыл эгезинде «кызыл-дустай» берген. Уруг-дарыы, дөргүл-төрели, суурнуң хөй-ниитизи болгаш шерит комиссарыады хоочунну эки оруукшуткан. СЭКП райкомунуң ийиги секретары Лапчаа Кара-оол меңээ дыңнатты. Аарып турган үезинде Ак-Довуракта эмчи уруу Ак-кыс Доможакова Маша угбайны бодунга ап алган болду.

Мен «Чодураа» совхозтуң кол мал амчизи оглу Доңдуй-оолдан хоочуннуң документилериниң кайда турарын айтырып алгаш, биеэкиле бичии бажыңга база катап чеде бердим. Альбомнарны ооңуң сөөлгү ээзи Сүлевей Дамба ап берди. Шаңналдар аразындан бир билетти көөрүмге, 1945 чылдың май 9-та ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын ёзугаар Мария Николаевна Клейнаны Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи деп шыңзыткан документ болду. Улуг Тиилелгениң болгаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштерниң төөгүлүг байырлалдарын таварыштыр шаңнаткылаан чеди медальдыг, «Күш-ажылдың хоочуну» медаль база бар. Самагалдайга мындыг алдарлыг, мындыг бөдүүн, мындыг кижизиг кижи чурттап чораан-дыр. Тес-Хем районга эң баштайгы интернационал өг-бүлениң херээжен ээзи Маша угбай ол.

Чоодү КАРА-КУСКЕ.

ӨГ-БҮЛЕНИҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Сеткил-сагыжындан бердинген эжи-биле өг-бүле тудуп, Төрээн чуртунга ак сеткилдиг күш-ажылы-биле бараан болуп, ажы-төлүн төлептиг кижизидип, хөй чылдарда аас-кежиктиг чурттаарындан артык кижиге үнелиг чүү турар.

Аныяк оол Бады Доңгак биле Дукур Моңгуш деп кыс чээрби беш чыл бурунгаар өг-бүле тудуп чурттааннар. Оларның күзел-соруун ада-иези, төрелдери деткип, саап ижер инекти, шаап мунар аъттыг-даа шаа-биле бергеннер. Ажы-төлү арбын болурун алгап-йөрээгеннер.

Ынакшыл — сагыш-сеткили каттышкан ийи кижиниң бүгү назынында элептенмес удур-дедир хүндүлелдиң мөңге өшпес оду. Аас-кежиктиг салгалды Төрээн чуртунга, боттарының орнунга өг-бүле бүрүзү кижизидип берип турар.

25 чыл. Адаарга хөй эвес ышкаш сагындырар чурагай. Ол дээрге чээрби беш удаа кыш, чай, час, күс солчуп эртгени-дир.

Бады Дачыылайевич Дукур Кенденовна Доңгактарның мөңгүн кудазын эрттирерин Чөөн-Хемчиктиң ХБАБ килдизиниң чанында совет чаагай чаңчылдарны байырлалдарны ёзулалдарны эрттирер комиссия кежигүннери, райкүүскомнуң культура килдизиниң ажылдакчылары дээш өске-даа аңаа хамаарылгалыг кижилер каш катап шүгдүнүп планнааннар.

Хоорайның № 1 столоваязының залын дерип каастаан. Ханаларда йөрээлдер, үлегер домактар. Мөңгүн кудазы болур өг-бүлениң эрткен амыдырал-чуртталгазындан солун эпизодтарны бижип, чуруп делгээн. Ооң-биле чергелештир өгнүң херээжен ээзи 50 харлаан турган. Аңаа тураскааткан хана солунну база аскан.

Куданы ажыткан соонда чыылганнарны столда шай ижеринче чалаан. Кежээниң башкарыкчызы башкы Зоя Кылып-ооловна Ондар микрофонга үнүп келгеш, байыр чедирген соонда культура ажылдакчызы «Сайзанагын сактып келем» деп ыр-биле аян туткан.

ХБАБ килдизиниң эргелекчизи Анай Салчаковна Моңгуш совет чаагай чаңчылдар дугайында делгеренгей чугаалааш, мөңгүн кудазы болуп турарларга тураскаалдыг херечилел тыпсыры-биле СЭКП райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи У. Г. Хапыр-оолга сөс берген.

Ол бодунуң сөзүн Доңгактарның 25 чыл чурттаан отчёдундан эгелээн. Бады Дачыылайович — райпода мурнакчы автомагазин эргелекчизи, а Дукур Кенденовна № 3 школада башкы — кайызы-даа күш-ажылдың хоочуннары. Шилип алган мергежилинге шынчы болбушаан, чонунга эки бараан болуп чоруурлар. Алды уругну азырап өстүрген. Улуг уруу Марита — бухгалтер, Чечена, Мерген, Орлан — студентилер, бир ийизи — школачылар. Доңгактар — кырган-ава, кырган-ача болганнар.

Кудазы эртип турарларны баштайгы вальсче чалаан. «Мөңгүн куда» деп ырның аялгазы-биле вальстааннар. Аңаа улаштыр № 3 школаның, райпонуң коллективтери музыкалыг байыр чедиргеннер. Бөлүк культура ажылдакчыларының күүселдези-биле «Эглип келир куштарым», «Авамга», «Күскү сесерликке» деп ырлар залга чаңгыланып турган. Ол кежээ катты-хөг, оюн-баштак, ыр-шоор куттулуп-ла турган. Янзы-бүрү конкурстар, маргылдаалар база организастаан. Аас чогаалынга тураскааткан ынакшыл дугайында кожамыктарга конкурс солун болган.

«Ава караа — хүн, ада караа — алдын» деп араб улустуң чечен чугаазы бар. Ада-ие кижи оглу, кызы бүдүштүг кижизиг болзун, бүгү-ле чүве чаагай болзун дээш сагыш салып чоруур.

Мындыг байырлалдыг байдалга мөңгүн куда солун эрткен. Алдар-хүндүже орукта белен чүве чок. Оруктар шаптараазыннарлыг, агым хемнерлиг, ак-ак дагларлыг, өөрүшкү-маңнайлыг-даа. Ооң-биле кады амыдыралга бергелер база тургулаар. Бо-ла бүгүнү боттарының кызымак, бүдүштүг байдалы-биле чедип алыр. Доңгактарга моон-даа соңгаар чединишкиннерни келген эш-өөрү, төрелдери күзеп турганнар.

Республиканың аңгы-аңгы хоорай, суурларында чаагай чаңчылдарга хамаарыштыр кандыг чүүлдер болуп турарын солун дамчыштыр билип алыксап турар бис.

Зинаида КУУЛАР.
Чөөн-Хемчик район.

Сүмелер

ЧАЛАП ТУРА

● Дуъштеки шайлалгаже азы төрүттүнген хүнүңерже аалчылар чалап тура, көрүксээн чоок улузуңар дөгерезин айыткан шагында келген турар кылдыр хары угда дыңнадыңар. Ынчалбас болза, чалалганы озалдап алган төрелдериңер азы эштериңер «Кым бир кижи келбейн баарга чалавааны ол-дур» деп бодай бээр чадавас.

● «Шупту амданныг болгаш эки-дир» деп мактаашкынны хүлээп алгаш, аъш-чемни кайыын садып, оларны белеткээриңге чеже хире үе чарыгдааныңарны тайылбырлаарынче далашпаңар. Ол бүгү артык болур.

● Келген аалчыларга бажың ээлериниң кайызы-даа кичээнгейлиг болза эки. Маңаа кандыг-даа ылгавыр турбас ужурлуг. Бир эвес көңгүс чаа кижи азы хүндүлүг улуг назылыглар бар таварылгада, оларже хөй сагыш салып, дузалажыры албан.

● Чалгаараксап орарларны хөглеңирин кызыдыңар. Олардан чүге чалгаарап муңгарап олурарын, ыыт чок апарганын айтырбаңар. Ол бүгү айтырыглар ындыг кижилерге эпчок байдалды болдуруптар.

СИЛЕРНИ ЧАЛААНДА

● Аалчы болуп келгеш, бодуңарга таарзынмаан кижилер көрзүңерзе, бужурганмаңар. Ону чүге чалааның сонуургаваңар. Өскелерге ындыг сагыш-сеткилин бичии-даа эскертирген херээ чок. Араңарда эпчок байдалды ылаңгыя бажың ээлеринге тайылбырлаарын кызытпаңар.

● Чаагай амданныг чем дээш бажың ээзинге четтиргенин илередирин утпаңар.

● Аалчы болуп чеде бергеш бодуңарның ажылыңарның, төрелдериңерниң болгаш аарыг-аржыыңарның дугайында хөй-ле тайылбыр бээрин кызытпаңар.

● Кым-бир кижи бужурганып орда, чугаа эгелээрин оралдашпаңар.

Тамара АЛЕКСАНДРОВА («Крестьянка» сеткүүлден).

ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН

Эргим редакция! Частың баштайгы байырлалы — Март 8-тин таварыштыр Ак-Довуракта В. И. Ленин аттыг «Тыва дат-дүгү» комбинатта ажылдап турар ававыска солун дамчыштыр байыр чедирип олур бис.

Ававыс — Тылээ Чашооловна Моңгуш пенсияже үнзе-даа ында ажылдавышаан, Аныяктарга бодунуң үлегер-чижээн, көргүзүп, арга-мергежилин, билиин оларга күзелдиг-биле дамчыдып берип чоруур. Бодунуң ажылындан ол чаңгыс шак-даа, минута-даа озалдап көрбээн, ажылынга кызымаккай, сундулуг кижи. Ооң ак сеткилдиг ажылының херечизи — хөй шаңнал, макталдары.

Тос уругну божааш, чырык черге бүт кырынга тургузуп, төрээн чериниң чымчак довураан бастырып каан ававыс биске эң-не эргим, буяннуг.

Казахстанның найысылалы — Алма-Ата хоорайда ажылдап, чурттап чоруур уруглары бистер болгаш улуг кудазы Мурат Алтынхановтуң мурнундан байыр чедирбишаан, арыг, тайбың дээрниң, аас-кежикти, ажыл-ишке ам-даа улуг чединишкиннерни, кадыкшылды күзедивис.

Саяна болгаш Нуркас АЛТЫНХАНОВТАР.
Казах ССР.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Телевидение

МАРТ 8-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Медээлер. 8.15 — Док. фильмнерниң баштайгы көргүзүү. 8.55 — «Сюрприз делгерезин». Байырлыг концерт. 9.20 — «Херээженни хепкерер». Док. фильм. 9.40 — Поэзия минуталары. 9.50 — Уругларга фильм. «Кырган-аваны дедир эгидиңер». 11.05 — Ава шөлү. Эвилелдер Бажыңының Колонналыг залындан солдат аваларның слёдунуң дугайында репортаж. 12.20 — «Социализм чурттарында». 12.50 — «Көк куш». Фильм-балет. 14.15 — Силер мону шыдаар силер. 15.00 — Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. Ленинградтың «Лицедей» деп клоун-мим. театрының артистериниң киржилгези-биле. 15.30 — Мультфильмнер. 16.00 — «Улуг кижилер болгаш уруглар». Хөглээш кинниг программа. 17.00 — Экранда кинокомедия. «Экии, мен силерниң даай-аваңар мен». 18.40 — «Силерниң үнер үенер, артист». А. Акопян. 18.55 — Медээлер. 19.00 — Музыкалыг программа. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Шупту сылдыстар». Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 22.05 — 23.25 — Аныяктар программазы.

ИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Үш кадар ийи». Уран-чечен фильм. 9.40 — «Совет Эвилелин кезий». Киножурнал. 9.55 — Поэзия. Бо одуруглар силерге. 10.20 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Л. Рюминаның концерти. 10.50 — Синхроннуг эжиндириишкин. «Советская женщина» журналдың шаңналы дээш делегей маргылдаалары. 11.35 — Мультфильм. 11.55 — «Илбилиг куш». Уран-чечен телефильм. 13.00 — Делегей улузунуң чогаадыкчы ажылы. «Индияның херээженнери». 13.55 — «Аншлаг? Аншлаг!». Г. Хазановтуң киржилгези-биле дамчыдылга. 14.55 — П. Дворскийниң киржилгези-биле музыкалыг программа (ЧССР). 15.50 — «Сеңээ ынак мен, амыдырал». Телечурук конкурузунуң дугайында 16.05 — Фильм-концерт. 17.00 — Хоккей. ССРЭ чемпионады. «Спартак» — ЦСКА. 19.15 — Реклама. 19.20 — «Далайда капитаннар». Телефильм. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «... Он алды харга чедир болгаш оон улуг назы». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Эр кижилерни камнаңар». Уран-чечен фильм. 22.40—23.30 — Бут бөмбүү. ССРЭ чемпионады. «Днепр» — Динамо». (Киев).

МАРТ 9-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 — «120 минута». 8.35 — «Готвальд» деп беш сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги сериязы. — «Чингине секретарь». (1928-1929 чч.). (ЧССР). 10.00 — «Уран чүүл мастерлери». М. Н. Ермолова. 11.00 — ССРЭ-ниң Күртелерадионуң орус ырның үлегерлиг кинти ырның аалчылары. 11.40—11.50 — Медээлер. 15.30 — Медээлер. 15.45 — Эде тургустунуушкун прожектору. 15.55 — Куйбышев телестудиязының программазы. 16.30 — Агроүлетпүрнүң ажыл-херээ болгаш сагыш-човаашкыннары. 17.30 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Б. Феоктистов (дошпулуур) ойнаар. 17.55 — Экономика эртемнериниң үндезиннери. «Телеэко» журнал. 18.25 — Улуг кижилерге мульт. фильмнер. 18.50 — «Киржикчилер». Иваново хоорайның таксомотор паркының директорунга соңгулдалар дугайында. 19.35 — «Готвальд». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. «Чингине секретарь». 21.00 — «Үе». 21.35 — Эде тургустунуушкун прожектору. 21.45 — Орду шолунуң этюдтары. Чапсарда (22.15). — Бөгүн делегейде. 22.55 — 23.30 — «Раймонд Паулс көргүзүп тур». Лайма Вайкуленин киржилгези-биле эстрадалыг программа.

ИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «А долгандыр тундра». Телефильм. 8.35 — 9.35 — Музыка. Орус улустуң ырлары (календарь аайы-биле). 9.05 — Немец дыл. 10.05 — ОПТУ суругулдарынга. Астрономия. Ай. 10.35 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер. 11.05 — Немец дыл. 11.35 — 12.40 — «Маас». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы — «Сактып алыышкыннар». 18.05 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Орус дылды өөренип тур бис». Национал школаларның бирги класс өөреникчилеринге телешкола. 18.30 — Уругларга фильм. 19.00 — «Делегей байдалының дугайында беседа». 19.10 — «Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Аъш-чем программазы боттанмышкында» «Камналгалыг болгаш хумагалыг чорук дээш». 19.40 — Медээлер. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Реклама. 20.20 — П. И. Чайковский аттыг делегей конкурузунуң лауреаттары. Грузин ССР-ниң улустуң артизи М. Мдивани. 21.00 — «Үе». 21.35 — Эде тургустунуушкун прожектору. 21.45—23.15 — «Кара чаңгыс». Уран-чечен фильм.

ҮШКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.05 — Медээлер. 18.15 — «Музыкалыг киоск». 18.45 — Арагалаар чоруктуң хоразының дугайында телефильм. 19.10 — «Тэлэнкуца» деп аас-чогаал-этнография ансамблиниң оюн көргүзүү. 19.25 — Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге». Совет модельерлерниң чогаадып кылганы хептерниң чаа хевирлериниң дугайында. 20.00—20.15 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!»

Агаар

Республикага чагбас. Хаттың күжү секундада 3—8 метр. Агаарның температуразы дүне 25—30, хүндүс 2—7 градус соор.

Кызылга биче булуттаар, чагбас. Хаттың күжү секундада 3—8 метр. Агаарның температуразы дүне 28—30, хүндүс 5—7 градус соок болур.

Кино

МАРТ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Сказка о прекрасной Айсулу» 12.00, «Десять негритят» 9.30, 13.50, 16.40, 19.30, бичии залга: «Хорошо сидим» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, 12.40, «Берег юности» 11.00, 14.10, «Прости» 16.00, 18.50, 20.00 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Зоя» 10.00, «Моё последнее танго» 11.50, «Полёт над гнездом кукушки» 13.50, 16.30, 19.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Должники смерти» 15.00, 17.00, 19.30 (узаткан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: К/т: «Властелин времени» 14.00, «Проделки в старинном духе» 15.30, 17.10 шактарда.

МАРТ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Десять негритят» 9.30, 13.50, 16.40, 19.30, бичии залга: «Мультсборник» 10.00, 16.00, «Хорошо сидим» 12.00, 14.00, 20.20, Клуб друзей кино: «Без солнца» 18.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.40, 13.20, «Берег юности» 11.00, К/клуб «Подружка» 15.00, «Короткое замыкание» 18.00, «Двойной капкан» 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Должники смерти» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Первая встреча, последняя встреча» 15.00, 17.20, 19.30 (узаткан) шактарда.

Адресивис: 667000 Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 100.

ШЫННЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: КИЛДИСТЕРНИҢ: партийжи амыдырал килдизиниң 3-36-82, совет тургузут килдизиниң 3-37-11, үлетпүр килдизиниң 3-36-73, чагаа килдизиниң 3-39-03, культура килдизиниң 3-39-15, көдээ ажыл-агый килдизиниң 3-41-16, социал айтырыглар килдизиниң 3-41-23, корректорларның 3-37-11, бухгалтерияның 3-43-41, солун келбейн баарга 2-32-75-че долгаар.

Чылда 300 катап үнер. Хемчээли 2 парлалга амазы. Тиражы 24637 экз. Солунның индекизи 54241.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин биле Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 2675. ТС—00653.